

iiBFD

GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

CİLT 5 • SAYI 1 • MAYIS 2023

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Gaziantep University Journal of Economics and Administrative Sciences Faculty

Sahibi / Owner

Gaziantep Üniversitesi adına / On behalf of Gaziantep University
Prof. Dr. Yakup BULUT
Gaziantep Üniversitesi İİBF Dekanı / Dean, Gaziantep University EASF
yakupbulut@gantep.edu.tr

Editör Kurulu / Editorial Board

Baş Editör / Chief Editor

Dr. Öğr. Üyesi Onur TÜRKÖLMEZ
Gaziantep Üniversitesi
onurturkolmez@gantep.edu.tr

Editör Yardımcıları / Co-Editors

Arş. Gör. Dr. Muhammed Miraç ASLAN / Gaziantep Üniversitesi / miracaslan@gantep.edu.tr
Arş. Gör. Bengü KAYAPALI / Gaziantep Üniversitesi / bkayapali@gantep.edu.tr
Arş. Gör. Maide Betül AKSOY / Gaziantep Üniversitesi / betulaksoy@gantep.edu.tr

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Coşkun SOYSAL
Gaziantep Üniversitesi
csoysal@gantep.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Uğur ÜLGER
Gaziantep Üniversitesi
ugurulger@gantep.edu.tr

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Selim ERDOĞAN
Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet ARSLAN
Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şemsettin ÇİÇDEM
Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Harun ŞAHİN
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir AKSOY
Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Mesut ŞÖHRET
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Medet İÇDE
Gaziantep Üniversitesi

İletişim / Contact

iibfdergi@gantep.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/gauniibf>

GAUNIIBFD aşağıdaki indeks-dizinler tarafından
taranmaktadır

GAUNIIFBD, covered and abstracted by following indexing
services

ASOS Index

CiteFactor

DRJI

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK, Harran Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet YATKIN, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK, Hitit Üniversitesi

Prof. Dr. Arif ÖZAYDIN, Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Atilla DOĞAN, Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Prof. Dr. Ensar NİŞANCI, Namık Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Ercan OKTAY, Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ, Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Hacer Tuba EROĞLU, Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin ALTAY, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Faruk GENÇKAYA, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN, Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Yakup BULUT, Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Yücel AYRIÇAY, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Yayın İlkeleri ve Yazar Bilgilendirme

Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yayın politikasında akademik ilke ve etik değerlere bağlıdır. Etik ilke ve değerlere ilişkin ulusal ve uluslararası standartlara uygun olarak yayın hayatını sürdürmektedir. Bu kapsamda, COPE (Committee on Publication Ethics) tarafından belirlenen standartlar ve YÖK "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi"nde belirlenen esaslar dikkate alınmaktadır (<https://publicationethics.org/> & <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeli.aspx>). Makale değerlendirme sürecinde kabul edilen araştırma ve yayın etiği standartlarına aykırılığı tespit edilen eserlerin yayın talebi reddedilir. Eserin yayınlanmasından sonra söz konusu aykırılığın tespit edilmesi halinde eser yayından kaldırılır. *Aşağıda belirtilen esaslar, COPE ve YÖK tarafından belirtilen standartlar esas alınarak hazırlanmıştır.

Yazarların Sorumluluğu

Eser Dergiye gönderilmeden önce, Derginin benimsediği etik standartlara, yayın ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olup olmadığını kontrol ve teyit eder.

Eserin araştırma ve yayın ilkelerine uygun olarak hazırlanması yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Yazar, eseri göndermekle 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanuna, YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesine, COPE tarafından açıklanan araştırma ve yayın etiği standartlarına uygun olarak eserin hazırlanmış olduğunu taahhüt eder.

Hakemlerin Sorumluluğu

Hakem kendisine gönderilen eseri COPE tarafından açıklanan esasları dikkate alarak değerlendirmesini tamamlar ve kendisine tanına süre içinde editör kuruluna iletir.

Editör ve Editör Kurulunun Sorumluluğu

- Tarafsızlık: editör, eser sahibinin dininden, cinsiyetinden, uyruğundan ve siyasi görüşünden bağımsız olarak eserlerin değerlendirme sürecini yürütür.
- Gizlilik: Yayın sürecinde kör hakemlik esasının korunmasını sağlar. Ayrıca yazar ile hakem arasında çıkar çatışmasının oluşmasını engelleyecek tedbirleri alır.
- Adaletlilik: Hakem sürecinin etik standartlara uygunluğu açısından COPE rehberini dikkate alır.
- İşbirliği ve koordinasyon: Eserlerin değerlendirme sürecinin öngörülen sürede tamamlanması için gerekli işbirliği ve koordinasyon sağlar.
- Bilgi paylaşımı: Kurulda görevli diğer kişilerle derginin yayın süreci ve makale değerlendirme süreçleri hakkında bilgi paylaşımında COPE tarafından belirlenen esasları gözetir.
- Etik ihlalleri: Dergiye yayınlanması için gönderilen veya Derginin önceki sayılarında yayınlanmış bir esere ilişkin olarak,

Mükerrer yayın, dilimleme, intihal, uydurma veri, çıkar çatışması ve haksız yazarlık şüphesi oluştuğunda;

Yazarlık değişikliği talepleri hakkında COPE tarafından belirtilen standartlara riayet eder. Ayrıca COPE tarafından yayınlanan mükerrer yayın ve dilimleme açısından ve/veya haksız yazarlığa ilişkin hususlara dikkat eder.

Editorial Principles and Author Guidelines

Gaziantep University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences adheres to academic principles and ethical values in its publication policy. It continues its publication life in accordance with national and international standards regarding ethical principles and values. In this context, the standards set by COPE (Committee on Publication Ethics) and the principles set in the YÖK "Scientific Research and Publication Ethics Directive" are taken into account (<https://publicationethics.org/> & <https://www.yok.gov.tr/Pages/Corporate/legislation/scientific-research-and-ethical-management.aspx>). The publication request of the works that are found to be in violation of the research and publication ethics standards accepted in the article evaluation process is rejected. If the said contradiction is detected after the publication of the work, the work is removed from the publication.

*The following principles have been prepared on the basis of the standards specified by COPE and YÖK.

Authors Responsibility

Before the work is sent to the Journal, it checks and confirms whether it complies with the ethical standards, publication principles and spelling rules adopted by the Journal.

It is the responsibility of the author(s) to prepare the work in accordance with the research and publication principles. By submitting the work, the author undertakes that the work has been prepared in accordance with the Law on Intellectual and Artistic Works No. 5846, the YÖK Scientific Research and Publication Ethics Directive, and the research and publication ethics standards announced by COPE.

Responsibility of the Referees

The referee completes the evaluation of the work sent to him, taking into account the principles explained by COPE, and submits it to the editorial board within the time allotted to him.

Responsibility of the Editor and Editorial Board

- Impartiality: the editor conducts the evaluation process of the works regardless of the religion, gender, nationality and political view of the author.
- Confidentiality: It ensures that the principle of blind refereeing is protected during the publication process. In addition, it takes measures to prevent the occurrence of a conflict of interest between the author and the referee.
- Fairness: Considers the COPE guideline in terms of the compliance of the refereeing process with ethical standards.
- Cooperation and coordination: Necessary cooperation and coordination is provided to complete the evaluation process of the works within the stipulated time.
- Information sharing: It observes the principles set by COPE in sharing information about the publication process of the journal and article evaluation processes with other members of the Board.
- Ethical violations: Regarding a work sent to the Journal for publication or published in previous issues of the Journal,

When there is a suspicion of duplicate publication, slicing, plagiarism, fabricated data, conflict of interest and unfair authorship; It complies with the standards set by COPE on requests for change of authorship. It also pays attention to issues related to duplication and slicing and/or unfair authorship published by COPE.

Bu Sayının Hakemleri / Academic Referees of This Issue

Dr. Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE

Dr. Emre BAYSAN

Dr. Emre SAVUT

Dr. Hakan GÜNEŞ

Dr. Mutlu YORULDU

Dr. Nurat KARA

*Liste isme göre alfabetik sıralanmıştır.

İçindekiler / Contents

Cilt:5, Sayı:1, Mayıs 2023 / Volume:5, Issue:1, May 2023

Araştırma Makaleleri / Research Articles

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DOLAYLI VE DOLAYSIZ VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİLERİ

THE EFFECTS OF INDIRECT AND DIRECT TAXES ON ECONOMIC GROWTH IN THE TURKISH ECONOMY

Sayfalar / Pages : 1-13

Melike HOYLU & Mehmet Akif KARA

COVID-19 PANDEMİSİNDE İNTERNET VE BİLGİ SİSTEMLERİ KULLANIM BAŞARISININ TEKNOLOJİ KABUL MODELİ VE BİLGİ SİSTEMLERİ BAŞARI MODELİ ENTEGRASYONU İLE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF INTERNET AND INFORMATION SYSTEMS USAGE SUCCESS IN COVID-19 PANDEMIC BY INTEGRATION OF TECHNOLOGY ACCEPTANCE MODEL AND INFORMATION SYSTEMS SUCCESS MODEL

Sayfalar / Pages : 14-31

Mustafa KESKİNKILIÇ & Elif YAĞMUR

1909 TARİHLİ ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNİN HÜKÜMET SİSTEMİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF THE 1909 CONSTITUTIONAL AMENDMENTS ON THE GOVERNMENT SYSTEM

Sayfalar / Pages : 32-44

İnci ÇOBAN İNCE & Yaşar Metin ÖZDEMİR

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DOLAYLI VE DOLAYSIZ VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİLERİ

Melike HOYLU

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Lisansüstü Öğrencisi

melikehoylu@gmail.com

orcid: 0000-0002-1977-0414

Mehmet Akif KARA

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

akifkara@hotmail.com

orcid: 0000-0001-6664-4755

Özet

Ekonomik büyümenin teşvik edilmesinde vergiler mali bir araçtır ve maliye politikası ile gerçekleştirilmek istenen amaçlar için kullanılır. Verginin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi dolaylı ve dolaysız vergiye göre iki yönlüdür. Dolaysız vergilerin kaynak dağılımı üzerindeki etkisi ekonomide belirli alanlara kaynak aktarımının yapılması şeklinde çeşitli vergi istisnaları, indirimler ve iade gibi uygulamalardır. Vergi avantajları ile ekonomik kaynaklar teşvik edilmektedir. Dolaylı vergiler, harcamalar üzerinden alınan vergilerdir ve verginin konusu piyasadaki mal ve hizmetlerden oluşur. Bu vergiler mal ve hizmetlerin görece olarak fiyatlarında değişikliğe yol açarak ekonomideki fiyatların yol gösterici rolünün bozulmasına ve kaynak dağılımında etkinsizliğe neden olmaktadır. Ancak bu vergiler tüketimin kısılmasına ve tasarrufların teşvik edilmesine bağlı olarak ekonomik büyümeye de katkı sağlayabilmektedir.

Bu çalışmada, 1990-2019 yılları dikkate alınarak Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri birim kök, vektör otoregresyon (VAR) ve eş bütünleşme yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre dolaylı vergilerin ekonomik büyümeyi olumlu; dolaysız vergilerin olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunda dolaylı vergi tahsilatının dolaysız vergiye göre kolay olması etkili olabilmektedir. Ancak dolaylı vergi tahsilatının kolay olması ekonomide kaynak kullanımını arttırmasına rağmen gelir dağılımında adaleti bozacağı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Dolaylı Vergi, Dolaysız Vergi, VAR Analizi

Geliş Tarihi / Receive: 30 Eylül 2022

Kabul Tarihi / Acceptance: 13 Aralık 2022

Yazar Katkıları:

Birinci Yazar: %50

İkinci Yazar: %50

THE EFFECTS OF INDIRECT AND DIRECT TAXES ON ECONOMIC GROWTH IN THE TURKISH ECONOMY

Melike HOYLU

M.A. Student, Kahramanmaraş Sütçü İmam University

melikehoylu@gmail.com

orcid: 0000-0002-1977-0414

Mehmet Akif KARA

Assoc. Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University

akifkara@hotmail.com

orcid: 0000-0001-6664-4755

Abstract

Taxes are a fiscal instrument in promoting economic growth and are used to achieve the objectives of fiscal policy. The effect of taxes on economic growth is twofold according to direct and indirect taxes. The effect of direct taxes on resource allocation is to transfer resources to certain areas of the economy through various tax exemptions, discounts and refunds. Economic resources are incentivized through tax benefits. Indirect taxes are levied on expenditures and collected from goods and services. These taxes lead to changes in the relative prices of goods and services, distorting the guiding role of prices in the economy and causing inefficiency in resource allocation. However, these taxes can also contribute to economic growth, depending on curtailing consumption and stimulation of savings.

In this study, considering the years 1990 -2019, the effects of direct and indirect taxes on economic growth in Turkey were analyzed using unit root, vector autoregression (VAR) and cointegration methods. According to the results of the analysis, while indirect taxes affect the economic growth positively; direct taxes, negatively. The fact that indirect tax collection is easier than that of direct tax may have caused this result. However, we should take into account that while easeness of indirect tax collection may increase resource use, it will distort the fairness of income distribution.

Keywords: Economic Growth, Indirect Tax, Direct Tax, VAR Analysis

Giriş

Ekonomik büyüme belirli dönemde reel hasılda meydana gelen artıştır. Geçmişten günümüze kadar makro hedeflerin başında önemli yer tutan ekonomik büyüme, bir ülkede üretim faktörleri miktarının veya bu üretim faktörleri miktarının verimliliğinin artmasıyla gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre sermaye birikiminin yetersiz olmasından dolayı özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişmişlik farkını kapatabilmesi, ekonomik büyümenin sürdürülmesine bağlıdır.

Ekonomik büyüme hedeflerinin gerçekleşmesinde etkin maliye politikası aracı olarak vergiler önemli yer tutmaktadır. Vergiler de uygulanmakta olan vergi yapısına bağlı olarak ekonomik büyümeyi olumlu ve olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Gelişmiş ülkelerin vergi yapısına bakıldığında dolaysız vergilerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Dolaysız vergiler kalkınmış ülkelerin en önemli gelir kaynağıdır. Maliyecilere göre dolaysız vergi, yükümlünün mali gücünü doğrudan vergilendirdiği için adildir. Ancak son yıllarda küreselleşmeyle birlikte sermayenin serbestçe hareket olanağının artması ve yabancı sermayeyi ülkelere çekmek isteyen ülkeler vergi sistemlerinin de dolaysız vergilerin payını azaltmaktadırlar. Dolaysız vergilerin tahsilat ve denetiminde güçlükler yaşanması ve aynı zamanda, yetersiz üretim kapasitesi ve özel sektörün varlığı, gelişmekte olan ülkeleri dolaylı vergilere yönlendirmektedir. Kamu giderlerinin finansmanı için gereken kaynak ağırlıklı olarak tüketim üzerinden alınan vergilerle tahsil edilmektedir.

Dolaylı ve dolaysız vergi türlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin Türkiye ekonomisi açısından incelendiği bu çalışmada öncelikle vergiler ve vergi türlerinin teorik olarak büyüme üzerindeki etkisi ve etkileme kanalları belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra vergi türlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen uygulamalı çalışma sonuçları analiz edilmiş ve son bölümde ise Türkiye’de dolaylı ve dolaysız vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Cobb-Douglas üretim fonksiyonuyla tahmin edilmiştir.

1. Teorik Çerçeve

3 Devletler, kamu hizmetlerinin finansmanını sağlamak için mali kaynaklara ihtiyaç duyarlar. Kamu giderlerini karşılamak amacıyla halktan alınan parasal kaynaklara kamu geliri denir. Kamu gelirlerini oluşturan kaynaklar içerisinde en önemlisi vergilerdir ve vergilerden sonra resimler, harçlar, parafiskal gelirler, şerefiyeler, borçlanma ve diğer gelirler gelmektedir (Sağdıç, 2015: 6). Klasik maliyecilere göre vergi; gerçek ve tüzel kişilerden kamu giderlerini karşılamak amacıyla cebri ve karşılıksız olarak alınan kaynaktır (Nadaroğlu, 1996: 215). Modern maliyecilere göre vergi; kamu giderlerini doğrudan doğruya karşılıksız ve sosyal hayatı düzenlemek amacıyla aldığı cebri ve zorunlu iktisadi değerlerdir (Türk, 2010: 111).

Vergileri dolaylı ve dolaysız vergiler olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Dolaylı vergiler, mal veya hizmetin satış fiyatı üzerine konan, servet ya da gelirin tüketim amacıyla elden çıkarılması durumunda alınan vergilerdir. Türk vergi sistemindeki dolaylı vergiler katma değer, özel tüketim, gümrük, damga, banka ve sigorta muameleleri, şans oyunları, konaklama ve dijital hizmet vergileri gibi vergilerden oluşmaktadır. Dolaysız vergiler gelir ve servet üzerinden alınan vergiler olarak ikiye ayrılır. Dolaysız vergilerin önemli bir kısmı gerçek ve tüzel kişilerin elde ettikleri servet ve servet transferinden doğan kazanç üzerinden alınır. Dolaysız vergilerde vergi mükellefi olanlarla vergi borcunu ödeyenler aynıdır.

Vergiler ekonomik büyümenin teşvik edilmesinde kullanılan mali bir araç olarak görülebilmekte ve maliye politikasının gerçekleştirilmesinde önem arz etmektedir (Turhan, 1993: 37). Maliye politikası araçları aynı zamanda mali teşvik araçlarıdır. Mali teşvik araçları vergi teşvikleri kapsamında değerlendirilmektedir. Vergi teşvikleri ilgili kanunlarda muafiyet, istisna ve indirim biçimlerinde görülmektedir. Vergi teşvikleriyle sadece iktisadi olarak büyüme, fiyat istikrarı, istihdam artışı ve kalkınma gibi makroekonomik göstergelerin iyileştirilmesi değil aynı zamanda maliye politikasının sosyal amacı olan vergi yükünün adil ve dengeli dağıtılması da amaçlanmaktadır (Yoruldu, 2021: 27-30). Diğer yandan vergilerle özel sektörden kamu sektörüne kaynak aktarılmakta, harcanabilir gelirin azalmasıyla ekonomik büyüme üzerinde daraltıcı etki ortaya çıkabilmektedir (Savaşan, 2013: 103). Vergi politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi çeşitli iktisadi yaklaşımlar tarafından incelenmiştir. Ulus devletlerin olduğu klasik liberal dönemde vergi politikasının harcamanın finansmanını karşılamada en önemli araç olarak görülmüştür (Terzi ve Yurtkuran, 2016: 19-33). Klasik iktisadi

yaklaşımında devletin ekonomiye müdahale etmemesi düşüncesinden hareketle kamu harcamalarının dolaylı vergilerle finanse edilmesi görüşü ön plana çıkarılır iken, Keynesyen yaklaşımda, vergi ve kamu harcama çoğaltanıyla gelir ve dolayısıyla ekonomik büyüme etkilenebilmektedir. Arz yönlü iktisadi yaklaşımda vergiler arz açısından ele alınmakta ve vergi indirimleriyle arz artışı sağlanabileceği ifade edilmektedir. Keynesyen teorinin aksine Arz Yönlü İktisat Teorisi'nde vergi indirimlerinin yatırımlar üzerindeki etkisinin kamu harcamalarındaki artıştan daha fazla olduğu belirtilmektedir. Neo-Klasik büyüme modelinde ise vergi politikaları uzun dönem için etkili görülmez iken İçsel büyüme modellerinde vergi politikalarının uzun dönem büyüme oranları üzerinde etkili olduğu varsayılmaktadır. (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 302).

Makro ekonomik dengelerin bozulduğu dönemlerde devletin ekonomideki önemi artmaktadır. Böyle dönemlerde devletin ihtiyaç duyduğu kaynak talebi artmakta, ödenen vergilerde bir artış meydana gelerek tasarruf arzı üzerinde olumsuz etkiler gündeme gelebilmektedir. Olumsuz etkiler faiz, kâr payı ve hisse senedi, sermaye kazancı gibi tasarruf kalemlerinden vergi alınmasından kaynaklanmaktadır. Gelir vergisinin artması bireyler üzerinde artan vergi yükü nedeniyle, ekonomik kararlara ilişkin tercihleri olumsuz etkileyebilmektedir. Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için yatırımlara, yatırımlar içinde tasarruflara ihtiyaç vardır. Vergi yükünde meydana gelen artış, tasarrufların azalmasına neden olabileceğinden ekonomik büyümede olumsuz etkiler ortaya çıkarabilmektedir (Turhan, 1998: 335-337). Aynı zamanda kurumlar vergisi açısından kısa vadede şirketlerin karının maksimum olduğu rekabetçi piyasa ortamında vergi yükümlüsü kurumların üzerine düşen vergiyi anında yansıtabilme gücü yoktur. Kısa vadede vergiler hemen yansıtılmadığı için firmalar yeni yatırım yapamamakta ve aynı zamanda üretimin azaltılması durumunda büyüme üzerinde olumsuz etki ortaya çıkabilmektedir. Kurumlar vergisinin etkinliğinin ise sektördeki yatırımlardan elde edilecek getirinin yönüne bağlı olduğu ifade edilmektedir. Yani kurumlar vergisi yatırımdan elde edilecek getiriye azaltıcı yönde etki yaratıyorsa verginin etkin olmadığını göstermektedir. Kurumlar vergisi fiili yatırımların etkin veya optimalden farklı olarak yatırımlarla ilgili karar değiştirici vergi olarak da değerlendirilmektedir. Bundan dolayı büyüme üzerinde olumsuz etkiye neden olabilmektedir. Kurum kazancını kendine konu edinen kurumlar vergisi, yatırım kararlarını sapıtılarak ekonomik büyüme üzerinde frenleyici etki gösterebilmektedir. Yüksek oranlı kurumlar vergisi risk alma eğilimini zayıflatarak riski yüksek yatırımları engelleyebilmektedir (Turan, 2008: 19).

Dolaylı vergiler ekonominin yapısına uygun olarak fiyatlarda değişime, tüketimin sınırlandırılmasına ve tasarrufun özendirilmesine katkı sağlayarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebilmektedir. Özellikle bunlardan biri olan gümrük vergisinin ekonomiye olumlu katkıları vardır. Yurtiçi sanayi gümrük vergisiyle korunarak lüks tüketim azalmakta böylece mevcut kaynaklar verimli alanlara yönlenebilmektedir. Tüketim mallarına uygulanan dolaylı vergi, tüketimin maliyetini arttırarak tüketim tercihlerinde azalışa neden olabilmektedir. Böylece harcamaların kısılması nedeniyle elde kalan kaynakların, tasarruf yoluyla yatırım harcamalarına aktarılması sağlanabilmektedir (Paksoy ve Bakan, 2010: 158-159; Temiz, 2008: 3; Demircan, 2003: 111).

Mal ve hizmetler üzerine konan dolaylı vergiler, aynı zamanda kaynak dağılımında etkinsizliğe de yol açmaktadırlar. Harcamalar vasıtasıyla tüketicilerin ödemediği fiyat ile üreticilerin aldığı fiyatlar arasında farklılıklar oluşabilir. Aynı zamanda mal ve hizmetlerin nispi fiyatlarında da değişiklikler ortaya çıkarabilir. Bu değişiklik de fiyatlarda bozulmaya yol açıp, etkin olmayan bir kaynak dağılımı yaratabilmektedir (Paksoy ve Bakan, 2010: 158-159).

Bu çerçevede vergilerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunabilmektedir. Olumlu etki olarak ekonominin kaynak talebini yükseltebilmekte, toplanan vergilerle yol yapımı ve telekomünikasyon gibi altyapı çalışmalarıyla iyileştirme yapılabilmektedir. Olumsuz etkisi ise üreticiler ve tüketiciler üzerinde bir kayıp yaratmasıdır. Bir ürünün vergilendirilmesi aynı zamanda karda düşüşe neden olmakta üretici ve tüketiciler karlarının büyük kısmını vergi ödemesine aktardığından bu kişilerin gelirlerinde azalış meydana gelebilmektedir. Oluşan azalış vergi sonrası kayıp olarak ifade edilmektedir. Artan vergi ile meydana gelen kayıp orantılı olarak yükselmekte ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Aynı zamanda vergilerin yatırımlar üzerindeki azaltıcı veya arttırıcı etki yapmasının sebebi artan vergi oranının yatırımları caydırması ya da vergi teşvikleri sonucunda azalan vergi oranlarının yatırımları arttırmasıdır (Turhan, 1993: 336).

Vergilerin Türkiye'deki gelişim süreci incelediğinde bu süreci 1980 öncesi ve 1980 dönemi sonrası şeklinde ikiye ayırarak değerlendirmek mümkündür. 1980 öncesi dönemde Cumhuriyetin ilk on yılında "Sanayi Teşvik Kanunu'nun çıkarılması, Aşar Vergisi'nin kaldırılması, Türkiye İş Bankası'nın kurulması gibi ekonomik düzenlemeler yapılmıştır (Yanpar, 2007: 97). 1930-1939 yıllarındaki verginin mali alana etkisi 1929'daki ekonomik bunalımla öne çıkmış ve vergilerden gelir sağlanması amaçlanmıştır. Bu dönemde vergiler harcama ve ücretler üzerinden alınmıştır. 1940-1950'li yıllarda Türkiye'nin savaşa girmemesine rağmen kamu harcamaları artmış ve artan kamu harcamalarının finansmanı vergi oranlarının artırılmasıyla karşılanmıştır (Ejder, 2000: 128). 1950 yılında Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi yürürlüğe girmiş ancak tarım sektörü vergi dışında bırakılmıştır 1960 yılında ise yapılan değişikliklerle tarım kesimi gelir vergisi kapsamında vergilendirilmiştir (Açıkgöz, 2008: 95). 1950-1959 yıllarında uygulanan maliye politikalarıyla; ticari alanda serbest piyasa, özel girişimcilik, devletçilik ve kamu yatırımında ağırlık ön plana çıkmış ve 1960 yılına kadar liberal politikalar uygulanmıştır. Bu dönem politikaları 1960- 1980 maliye politikalarına göre daha liberaldir (Tokatlıoğlu, 2009: 156). 1960-1970 döneminde kalkınma planlarının uygulanmasıyla vergi alanında önemli değişiklikler meydana gelmiş, bu değişiklikler özel tasarruflar, çalışma isteğinin artırılması gibi düzenlemeleri de kapsamıştır (Yanpar, 2007: 107). 1970-1980 döneminde ise Türkiye'de, vergisel olarak önemli yenilikler yapılmamıştır.

1980 dönemi ve sonrasında ise 24 Ocak 1980 Kararlarının yürürlüğe girmesiyle vergi alanında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. 24 Ocak kararlarıyla liberal ve dışa açık ekonomiye yönelik yeni vergi önlemlerinin alınması teşvik edilmiştir. 24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye'nin iktisadi yapısında değişiklikler yapılmış, maliye politikası yoluyla arz yönlü iktisatın hâkim olması sağlanmıştır. Dış ticarete liberalleşme ve dış satıma yönelik kalkınma, öncelikli hedef olmuş ve 1980 sonrası yıllarda vergi toplamaya yönelik politikaların yerine borçlanmaya yönelik politikalar uygulanmıştır. Devletin borçlarının artması yüksek oranlarda reel faizlerin fazla artmasına neden olmuştur. 1980'lerde bozuk iktisadi dengeler kamunun finansman gereksinimini arttırmış ve artan kamu harcamalarından dolayı 1985'in sonunda Katma Değer Vergisinin yürürlüğe girmiştir. Artan vergi hacmine rağmen kamu açıklarının fazla olması vergi gelirlerinin fazla artmasına engel oluşturmuş ve finansman için hükümet emisyon ve dış kaynaklara yönelmiştir. Emisyon ve dış borçlanma kısa zamanda enflasyon, işsizlik ve dış ödemede güçlükler yaratmıştır.

1990'larda kamu harcamalarının düşürülememesinden dolayı yapısal vergi reformları uygulamaya konulamamıştır. Bu da kamu açıklarının artarak borçlanmanın sınıra gelmesine neden olmuştur. Ödemeler bilançosu açıklarındaki artış yabancı para talebi artışına ve kurlarda Aralık 1993'ten sonra hızlı bir yükselişe neden olarak 1994 krizine yol açmış ve 5 Nisan 1994'te istikrar kararları alınmıştır. Alınan kararlarla serbest piyasa ekonomi çerçevesinde Türkiye'nin para, mal, emek ve döviz piyasasında ortaya çıkan aksaklıklar giderilerek yüksek enflasyonun önlenmesi amaçlanmıştır (Turan, 2011: 64). 1999'da yaşanan Marmara depremi Özel İletişim Vergisinin çıkmasına yol açmıştır. 2000'ler vergileme politikaları açısından güçlü gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Mali sistemde yaşanan engeller Kasım 2000'de likidite krizine yol açarak 2001 krizinin yaşanmasına neden olmuştur. 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programıyla dolaylı vergi kalemlerinde düzenlemeler yapılmıştır. Artan kamu finansman ihtiyacına karşı 2002'de Özel Tüketim Vergisi getirilmiştir (Yanpar, 2007: 115). Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisinin (ÖTV) önem kazanmasıyla dolaylı vergiler dolaysız vergiler karşısında artış sağlamıştır. Diğer yandan 2008'de ABD'de başlayıp diğer ülkelerde de etkisi hissedilen küresel finansal kriz Türkiye'de de derinden hissedilmiş, özel tüketim ve yatırım harcamalarını azaltarak, üretim ve istihdamda azalışlar yaşanmasına neden olmuştur. Finansal krizi önlemek amacıyla çeşitli önlemlerle birlikte maliye politikası da uygulanmıştır. Küresel krizin etkilerini yok etmek amacıyla bazı sektörlerde KDV ve ÖTV gibi vergi indirimleri uygulanmıştır. KDV ve ÖTV'de yapılan indirimler ekonomiyi olumlu yönde etkilemiş, fakat krizin ekonomi üzerindeki etkisini gidermede etkili olmamıştır (TOBB, 2009: 14).

2. Literatür Taraması

Diğer yandan literatürde de vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen çeşitli çalışmaların varlığı görülmektedir.

Bu çalışmalardan biri olan Veronika & Lenka (2012)'nin 1998-2010 dönemine ilişkin AB üyesi 27 ülke üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında kurumlar vergisinin ekonomik büyüme

üzerinde negatif yönde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Stoilova (2017)'da, 28 AB ülkesi için yapmış olduğu panel veri analizinde vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini tespit etmiştir.

Wildmalm (2001), ise 1965- 1990 döneminde 23 OECD ülkesinden toplanan kesitsel verileri kullanarak yaptığı çalışmada, vergi yapısı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Vergi geliri ve iktisadi büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Furceri ve Mourougane (2008'de) 26 OECD ülkeleri için yaptıkları ve 1965-2007 dönemini kapsayan panel veri analizlerinde vergi oranlarıyla ekonomik büyüme arasında uzun dönemde negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Abdiyeva ve Baygonuşova (2016)'nın çalışmalarında Kırgızistan için 1995-2014 dönemi incelenmekte ve veri olarak da dolaylı-dolaysız vergiler ve GSYİH kullanılmaktadır. Dolaylı vergi gelirleri ile GSYİH arasında pozitif yönlü bir ilişki, dolaysız vergi gelirleriyle negatif yönlü bir ilişki olduğu belirtilmektedir.

Lee ve Gordon (2005)'da 1970-1997 dönemleri için 70 ülkeye ait verileri yatay kesit veri seti ile analiz ederek vergi politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. İncelenen dönemde ekonomik büyümenin diğer belirleyicileri kontrol altındayken, kurumlar vergisinde meydana gelen artışın ekonomik büyümeyi azaltacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Skinner (1988) ise 31 Afrika ülkesi için regresyon analizini kullanarak yaptığı çalışmada 1965-1982 yılları arasında vergilerin sermaye ve işgücü arasındaki verimliliğini incelemiştir. Vergilerde meydana gelen artışın sermaye ve işgücü arzında düşüşe yol açtığı ve bu durumdan hareketle dolaysız vergilerde meydana gelen artışın büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

King ve Rebelo (1990)'nun çalışmada ise 1970-1988 döneminde 28 ülke için yaptıkları analizlerinde vergiler ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulmuşlar ve vergi oranlarının artmasının ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini belirlemiştir.

Mashkoo vd. (2010)'nin Pakistan için yaptığı çalışmalarında 1973-2008 dönem verilerini kullanmış ve uzun dönemde toplam vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini bulmuşlardır. Ayrıca toplam vergi geliri içinde dolaylı vergilerin payının fazla olmasının da ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

Taha, Nanthakumar ve Colambage (2011) Malezya için yaptıkları çalışmalarında 1970- 2009 dönem verilerini kullanarak kısa dönem için HDM (hata düzeltme metodu), uzun dönem içinde Johansen Eş bütünleşme testiyle yaptıkları analizlerine göre vergilerin kaynak tahsisini olumsuz etkileyerek ekonomik büyümeyi bozucu etkiler meydana getirdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Yine Türkiye ekonomisi içinde vergi gelirleriyle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların varlığı mevcuttur. Örneğin, Mucuk ve Alptekin (2008) çalışmada dolaylı ve dolaysız vergi türlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz edebilmek amacıyla 1975-2006 dönemlerini baz alarak VAR analiz tekniğini kullanmıştır. Kısa dönemli Granger nedensellik ilişkisine göre dolaylı ve dolaysız vergilerle tek yönlü ilişkiye ulaşılırken uzun dönemde dolaylı vergilerden ekonomik büyümeye çift yönlü ilişkiye ulaşılmıştır. Demir ve Sever (2017)'de çalışmalarında, 1980-2014 dönemine ait, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analiz yöntemiyle Türkiye'nin de bulunduğu 11 OECD ülkesi için incelemiştir. Yapılan çalışmada reel GSYİH, reel toplam vergi gelirleri, reel dolaysız vergiler ve reel dolaylı vergiler veri olarak alınmıştır. Uzun dönemde, dolaysız vergilerde meydana gelen artışın gelir seviyesinde azalma yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Göçer (2010)'de Türkiye'de 1924-2009 verileriyle yaptığı eş bütünleşme analizinde dolaylı-dolaysız vergiler ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu ve uzun dönemde dolaylı ve dolaysız vergilerin ekonomik büyümeyi arttırdığını belirlemiştir. Ancak uzun dönemde dolaysız vergilerin ekonomik büyümeyi dolaylı vergiye göre daha çok arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Kızılkaya (2018)'da yaptığı analizinde Türkiye'de 1976-2016 yılları için dolaylı-dolaysız vergi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi eş bütünleşme yöntemiyle analiz etmiştir. Uzun dönem içerisinde dolaysız vergilerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği, dolaylı vergilerin ise ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini tespit etmiştir. Yılmaz ve Tezcan (2007) ise yaptığı analizlerinde vergi hasılatı ve sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye üzerindeki etkisini 1980-2005 dönemine ait yıllık verilerle incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, GSMH ve dolaylı vergiler

arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu GSMH ile dolaysız vergiler arasında ise pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Terzi ve Yurtkuran (2016)'da, 1980-2013 yıllık verileriyle dolaysız- dolaylı vergilerle GSYİH arasındaki ilişkiyi Toda Yamamoto nedensellik testi ile analiz etmiştir. Çalışma sonuçlarına göre dolaysız vergilerle ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğe ulaşılmıştır. Ekonomik büyümeden dolaysız vergilere pozitif, dolaysız vergilerden ekonomik büyümeye doğru negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

3-Ekonometrik Model ve Yöntem

Türkiye'de dolaylı ve dolaysız vergilerin ekonomik büyümeye olan etkisinin analiz edilmesinde Cobb-Douglas üretim fonksiyonu dikkate alınarak ekonometrik model kurulmuş ve değişkenlerin birim kök testleri yapılarak, VAR analizi ve Johansen eş bütünleşme yöntemiyle uzun dönemli ekonomik ilişkiler incelenmiştir. Dolaylı ve dolaysız vergi türlerinin gelirden meydana getirdiği değişiklikleri incelemek amacıyla Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan faydalanılmaktadır.

Çalışmada 1990-2019 yılları arasını kapsayan veriler kullanılmıştır. Veriler Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü (Maliye Bakanlığı), Dünya Bankası veri tabanı verileri kullanılarak elde edilmiştir. Aşağıda oluşturulan Cobb -Douglas üretim fonksiyonunun da K, L ve T simgeleri sırasıyla özel sektör yatırımlarını, işgücü ve vergileri temsil etmektedir.

$$Y = F(K, L, T)$$

Bu fonksiyonun logaritması alındığında aşağıdaki model elde edilmiş ayrıca vergilerde dolaylı ve dolaysız vergiler olmak üzere iki şekilde modele eklenmiştir.

$$Y = \alpha + \beta \ln K + \lambda \ln L + \lambda \ln DL + \epsilon \ln DLS + e$$

Modelde özel sektör yatırımları (K) ve emeğe ilaveten (L), dolaylı vergilerin (DL) ve dolaysız vergilerin (DLS), kişi başına düşen gelire (Y) ifade edilen büyüme üzerindeki etkisine bakılacaktır.

7 Seriler arasında uzun ve kısa dönemli ilişkiyi tespit etmek için eş bütünleşme analizi yapılmaktadır. Eş bütünleşme analizi yapılabilmesi içinde serilerin durağanlık derecelerine bakılmaktadır. Vergilerin Türkiye'nin ekonomik büyümeye etkisini incelenirken güvenilir sonuçlar elde etmek amacıyla Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen ADF ile Phillips ve Peron (1988)'un Phillips Peron birim kök testleriyle serilerin durağanlığı analiz edilmiştir.

Tablo 1. Augmented Dickey Fuller, 1981 (ADF) Birim Kök Testleri

	<i>Seviye</i>			<i>Birinci fark</i>		
	Sabit	Sabit ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabit	Sabit ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz
LY	0.136029 (0.9631)	-2.504366 (0.3238)	3.368835 (0.9995)	-5.428604 (0.0001)	-5.338263 (0.0009)	-3.974055 (0.0003)
LK	-0.781303 (0.8095)	-2.610495 (0.2786)	1.970575 (0.9861)	-5.572501 (0.0001)	-5.449617 (0.0007)	-4.917947 (0.0000)
LL	-2.264683 (0.1903)	-0.785081 (0.9556)	0.802314 (0.8797)	-2.553102 (0.1153)	-6.274409 (0.0001)	-2.639235 (0.0104)
LDLV	-2.380398 (0.1557)	1.067229 0.9998	0.925745 0.9010	-4.361856 0.0019	-5.466752 0.0007	-4.329868 0.0001
LDLSZV	-2.384149 (0.1547)	-2.499621 (0.3254)	0.233939 (0.7470)	-5.137931 (0.0003)	-5.038372 (0.0019)	-5.236160 (0.0000)

KRİTİK
DEĞERLER

%1	-3.679322	-4.309824	-2.647120	-3.689194	-4.339330	-2.656915
%5	-2.967767	-3.574244	-1.952910	-2.971853	-3.587527	-1.954414
%10	-2.622989	-3.221728	-1.610011	-2.625121	-3.229230	-1.609329

ADF birim kök testinde hipotezi aşağıdaki gibi kurulmuştur

H_0 = Seri durağan değildir(seri birim kök içermektedir)

H_1 =Seri durağandır(seri birim kök içermemektedir)

ADF birim kök test istatistik değerinin mutlak değeri, kritik değer mutlak değerinden küçükse H_0 hipotezi kabul edilerek alternatif hipotez olan H_1 hipotezi reddedilmektedir. Serinin birim kök içerdiği ve durağan olmadığı kabul edilmektedir. Ancak ADF birim kök istatistik değerinin mutlak değeri, kritik değerlerin mutlak değerinden büyükse, H_0 reddedilmekte, alternatif hipotez olan H_1 ise kabul edilmektedir. Serinin birim kök içermediği ve durağan olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Tablo 5.12 incelendiği zaman LnY, LnDL, LnDLS serilerinin seviyede birim kök içerdiği görülmüş olup bu sebeple serilerin birinci farkı alınması durumunda birim kök içermediği ve durağan olduğu tespit edilmiştir. LnL değişkeni birinci farkında sınılandığında ise sabitsiz ve trendsiz modelde durağan hale gelmediği gözlenmektedir. Burada LnL değişkeni için uygulamada sık kullanılan diğer birim kök testlerinin de tahminlerine yer verilerek, entegrasyon derecesinin ne olduğu araştırılmaktadır.

Tablo 2. Phillips Peron, 1988 (PP) Birim Kök Testi

	<i>Seviye</i>			<i>Birinci Fark</i>		
	Sabitli	Sabit ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabit ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz
LL	-1.583417 (0.4780)	-0.617779 (0.9701)	-0.194758 0.6074	-4.921247 0.0005	-6.318942 (0.0001)	-4.999178 (0.0000)
KRİTİK DEĞERLER						
%1	-3.679322	-4.309824	-2.647120	-3.689194	-4.323979	-2.650145
%5	-2.967767	-3.574244	-1.952910	-2.971853	-3.580623	-1.953381
%10	-2.622989	-3.221728	-1.610011	-2.625121	-3.225334	-1.609798

Tablo incelendiği zaman H_0 hipotezi Phillips Peron, 1988 (PP) birim kök testinde, LnL serisinin seviyede durağan olmadığını fakat birinci farkta birim kök içermediği ve durağan hale geldiğini göstermektedir.

Diğer yandan zaman serisi çalışmalarında kullanılan bağımlı- bağımsız değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkileri analiz ederken serinin gecikme uzunluğu önem teşkil etmektedir. Serinin gecikme uzunluğu VAR analizi ile bulunmaktadır.

Tablo 3. Modelin VAR Analizi Sonuçları

Lag	logL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	147.2057	NA	2.67e-11	-10.15755	-9.919654	-10.08482
1	280.0842	208.8091*	1.24e-14*	17.86316*	16.43580*	-17.42680*
2	295.0106	18.12487	3.08e-14	-17.14361	-14.52678	-16.34362

*Kriter tarafından seçilen uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

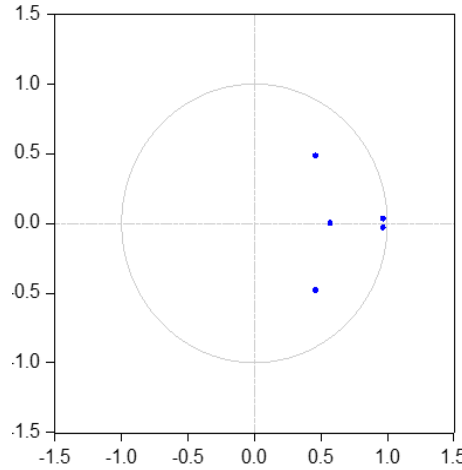
VAR analiz sonucuna baktığımızda LR, FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri birinci gecikmenin model için uygun gecikme olduğunu belirlemektedir Model için AIC bilgi kriteri uygun bulunarak birinci gecikmenin model için uygun gecikme sayısı kabul edilmiştir. Seçilen gecikme uzunluğunun otokorelasyonlu olmaması gerekmektedir.

Tablo 4. Diagnostik Test Sonuçları

VAR ANALİZİ OTOKORELASYON TESTİ		
GECİKME	LM İST	PROB
1	19.18805	0.7978
2	26.90480	0.3775
3	19.65997	0.7750
4	29.40245	0.2629
VAR DEĞİŞEN VARYANS ANALİZİ		
Kİ-KARE İST	154.5205	
PROB	0.3833	
NORMALİK DAĞILIM TESTİ		
JB JOİNT	9.170692	
PROB	0.5160	

Seçilen gecikme uzunluğunda VAR modelinde otokorelasyon yoktur kurulan H_0 hipotezi kabul edilerek otokorelasyon içermediği görülmektedir. Diğer taraftan değişen varyans olmadığına dair kurulan H_0 hipotezi kabul ederek serinin değişen varyanslı olmadığı kabul edilmiştir. Normallik dağılım analizine bakıldığında zaman normal dağıldığı görülmektedir.

Şekil1. Karakteristik Polinomların Ters Kökleri

Bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkinin uzun dönemli mi kısa dönemli mi ilişki olup olmadığını tespit etmemizi sağlamak için ise Johansen ve Juselius, (1990)'un geliştirdiği Johansen eşbütünleşme testindeki iz(trace) ve maksimum özdeğer(max. eigen) istatistik değerleri kullanılmaktadır. Eşbütünleşme analizinin hipotez kurulumu aşağıdaki gibidir.

H_0 = Eş bütünleşme yoktur

H_1 = Eş bütünleşme vardır.

İstatistik değerleri kritik değerlerden büyük olduğu durumda H_0 hipotezi reddedilirken alternatif hipotez kabul edilmektedir. Tersisi durumda ise istatistik değeri kritik değerden küçük olduğunda H_0 hipotezi kabul edilirken alternatif hipotez reddedilir.

Tablo 5. Modelin Eşbütünleşme Analizi

H_0	Trace	İstatis-	%5kritik	prob	Max.Eigen İs-	%5 kritik prob
rank=r	tiği	değer	değer		tatistiği	değeri

r=0*	83.89311*	79.34145	0.0217	47.27383*	37.16359	0.0025
r=1	36.61929	55.24578	0.6887	28.29818	30.81507	0.6868
r=2	18.32111	35.01090	0.8063	11.28500	24.25202	0.8208
r=3	7.036109	18.39771	0.7785	4.421476	17.14769	0.9404
r=4	2.614634	3.841466	0.1059	2.614634	3.841466	0.1059

Modelin eş bütünleşme test sonuçları Tablo (5)'de gösterilmiştir. İz (trace istatistiği) istatistiğine göre vergiler ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu görülmektedir.

Tablo 6. Modellerin Normalize Edilmiş Vektörler

LY	LK	LL	LDL	LDLS
1.000000	-0.226164	-0.502958	-0.134213	0.139807
	(0.01777)	(0.06193)	(0.04180)	(0.02812)

(), değerlerin standart hataları (*), değerlerin t istatistiği

Kurulan modellerdeki değişkenler arasında tespit edilen normalize edilmiş vektör şu şekilde yazılmaktadır;

$$\text{LnY} = 0.226164 \text{ LnK} + 0.502958 \text{ LnL} + 0.134213 \text{ LnDL} - 0.139807 \text{ Ln DLS}$$

Tahmin edilen ekonometrik modele göre, uzun dönemde Türkiye'de ekonomik büyüme değişkeni olarak kullanılan kişi başına geliri (LnY), dolaylı vergiler/GSYİH oranı olarak kullanılan (LnDL), sermaye olarak kullanılan (LnK), işgücüne katılım olarak kullanılan (LnL) pozitif; dolaysız vergiler /GSYİH olarak kullanılan (LnDLS) ise negatif yönlü etkilemektedir. Kat-sayıların ise istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu çerçevede dolaysız vergilerdeki artışın ekonomik büyümeyi azalttığı, dolaylı vergilerdeki artış ise ekonomik büyümeyi artırdığı söylenebilecektir.

Sonuç

Kamunun harcamalarını finanse etmek amacıyla vatandaşlarından aldığı vergiler aynı zamanda bazı ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılabilen etkin bir maliye politikası aracıdır. Bu amaçlardan bir olan ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde, diğer maliye politikası araçlarıyla birlikte vergilerde kullanılabilir. Vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergiler ve gelir ve servet üzerinden alınan dolaysız vergi türlerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. En genel biçimiyle dolaysız vergiler üretimde maliyet artışına, gelir ve tasarruf azalışlarına neden olabilmektedir. Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için yatırımlara, yatırımlar içinde tasarruflara ihtiyaç vardır. Dolaysız vergi yükünde meydana gelen artış nedeniyle tasarrufların azalması ise ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Dolaylı vergiler ise ekonominin yapısına uygun olarak fiyatlarda değişime, tüketimin sınırlandırılmasına ve tasarrufun özendirilmesine katkı sağlayarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebilmektedir. Ancak bu yaklaşım dolaylı vergilerin sadece ekonomik büyüme üzerindeki etkisi için söylenebilir iken dolaylı vergilerin vergide adalet ilkesi ve gelir dağılımında yarattığı olumsuzluklar nedeniyle optimal bir vergi türü olduğu ifade edilemeyecektir. Özellikle gelişmiş ülkelerin vergi sistemleri içerisinde dolaysız vergilerin ağırlıklı olarak yer alması da bu yaklaşımı doğrular niteliktedir.

Türkiye ekonomisinde de 24 Ocak 1980 kararlarıyla dışa dönük ekonomik politikalar izlenmeye başlanmış ve vergi politikaları da bununla birlikte değişim göstermiş ve dolaylı vergiler ön plana çıkmıştır. Dolaylı vergilerin ön plana çıkmasında devletin vergi toplama konusunda etkin ve denetimli politikalar izlememesi etkilidir. Dolaylı vergilerin toplanması dolaysız vergilere göre daha kolaydır. 1985'te KDV'nin ve 2002 yılında ÖTV'nin yürürlüğe girmesinin de etkisi büyük olmuştur. Dolaysız vergilerin daha adil ve eşitlikçi olmasına rağmen ülkemizde dolaylı vergiler ağırlıktadır.

Türkiye için vergilerin ekonomik büyüme etkisi incelenirken Dolaylı vergi/GSYİH ve Dolaysız vergi/GSYİH oranları kullanılarak ekonometrik analiz yapılmış ve Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılarak model tahmin edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 1990-2019 dönemini içeren yıllık verilerdir. Yapılan analizler sonunda Dolaylı Vergi/GSYİH ve Dolaysız Vergi/GSYİH oranları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Dolaylı vergilerdeki bir artışın ekonomik büyümeyi artırdığı, dolaysız vergilerdeki artışın ise ekonomik büyümeyi azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Abdiyeva, R. ve Baygonuşova, D. (2016), “Geçiş Ekonomilerinde Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırgızistan Örneği”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 53, s. 59-71.
- Açıkgöz, Ş. (2008), “Türkiye’de Vergi Gelirleri, Vergi Yapısı ve İktisadi Büyüme İlişkisi, 1968-2006”, Ekonomik Yaklaşım, 19(68), s. 91-113.
- Demir, M. ve Sever, E. (2017), “Vergi Gelirleri Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin Panel Veri Analizi”, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), s. 51-66.
- Demircan, E. S. (2003), “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21, s. 97-116.
- Dickey, D. A. and Fuller, W. A. (1981), “Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with A Unit Root”, Econometrica: Journal of the Econometric Society, p. 1057-1072.
- Ejder, L. H. (2000) .“Türkiye’de Vergi Politikaları”, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:1, (çevrimiçi) http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/dergi_v1/2/1/10.pdf, 18.02.2010
- Furceri, D., and Karras, G. (2008), “Tax Changes and Economic Growth: Empirical Evidence for a Panel of OECD Countries”, ECB Public Finance Workshop Frankfurt, p. 1-29.
- Göçer, İ., Mercan, M., Bulut, Ş. ve Dam, M. (2010), “Ekonomik Büyüme ile Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28, s. 97-110.
- Johansen, S. and Juselius, K. (1990), “Maximum Likelihood Estimation and Inference On Cointegration-With Applications to the Demand for Money”, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 52(2), p. 169-210.
- Kızılkaya, F., ve Dağ, M. (2018), Türkiye’de Vergi Gelirleri - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dönemsel Bir Analiz. Türkiye’de Güncel ve Mali Sorunlar.
- King R.G. and Rebelo S. (1990), “Pulic Policy and Economic Growth: Devolving Neoclassical Implications”, Journal of Political Economy, 98:5, p. 126- 150.
- Lee, Y. and Gordon, R. H. (2005), “Tax Structure and Economic Growth”, Journal of Public Economics, 89(5-6), p. 1027-1043.
- Mashkoo, M., Yahya, S. ve Ali, S. A. (2010), “ Tax Revenue and Economic Growth: An Empirical Analysis for Pakistan”, World Applied Sciences Journal. 10(11), p. 1283- 1289.
- Mucuk, M. ve Alptekin, V. (2008), “Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006)”, Maliye Dergisi, 155(2), s. 159-174.
- Nadaroğlu, H. (1985), Kamu Maliye Teorisi, Sermet Matbaası.
- Nadaroğlu, H. (1996), Kamu Maliyesi Teorisi, Beta Basım.

- Paksoy, S. ve Bakan, S. (2010), "Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri (1980 Sonrası)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), s. 150-170. www.esosder.org, (Erişim Tarihi,10.01.2020).
- Phillips, P. C. and Perron, P. (1988), "Testing for A Unit Root In Time Series Regression", *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Skinner, J. (1988), "Taxation and Output Growth in Africa", International Economics Department, World Bank. Working Paper Series, No: 73.
- Stoilova, D. (2017), "Tax Structure and Economic Growth: Evidence From the European Union", *Contaduría Administracion*, 62, p.1041-1057.
- Taha, R., Nanthakumar, L. and Colombage, S. R. (2011), "The Effect of Economic Growth on Taxation Revenue: The Case of a Newly Industrialized Country", *International Review of Business Research Paper*, 7(1), p. 319-329.
- Temiz, D., (2008), "Türkiye'de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", 2. Ulusal İktisat Kongresi, DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir.
- Terzi, H. ve Yurtkuran, S. (2016), "Türkiye'de Dolaylı/Dolaysız Vergi Gelirleri ve GSYH İlişkisi", *Maliye Dergisi*, 171, s. 19-33.
- Tokatlıoğlu, M., (2009), *Avrupa Birliğinde Maliye Politikası Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, İstanbul: Alfa Basım.
- Tokatlıoğlu, M. ve Selen, U. (2017), *Maliye Politikası*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 1.Baskı.
- Turan, T. (2008), *Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri, Bir Literatür İncelemesi*, 3 Mahalli İdarelerde Performans Yönetimi ve Riskleri.
- Turan, T. (2011), *Maliye Politikası ve Ekonomik Sorunlar: Türkiye Örneği*, T.C. Maliye Bakanlığı, Ankara.
- Turhan, S. (1993), *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Turhan S. (1998), *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Türk, İ. (2010), *Kamu Maliyesi,(Mevzuattaki Değişikliklere ve Son İstatistik Verilerine Göre Güncelleştirilmiş 8. Baskı*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2009), *Ekonomik Rapor, 2009*. <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomikrapor2009.pdf>,(28/05/2019).
- Veronika, B. and Lenka, J. (2012), "Taxation of Corporations and Their Impact on Economic Growth: The Case of EU Countries", *Journal of Competitiveness*, 4(4), p. 96-108.
- Yanpar, A. (2007), *Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası* [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi], Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, F. ve Tezcan, N. (2007), "Vergi Hasılatı ve Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Olan Etkisi: Ekonometrik Bir İnceleme", 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi (s.1-14), Malatya: İnönü Üniversitesi.

Türkiye Ekonomisinde Dolaylı Ve Do-Laysız Vergilerin Ekonomik Büyümeye Etkileri
The Effects Of Indirect And Direct Taxes On Economic Growth In The Turkish Economy

Yoruldu, M (2021), Gelir Vergisinde Teşvik Uygulamaları(Muafiyetler, İstisnalar ve İndirim-
ler), Ankara: Gazi Kitabevi.

Araştırma Makalesi

COVID-19 PANDEMİSİNDE İNTERNET VE BİLGİ SİSTEMLERİ KULLANIM BAŞARISININ TEKNOLOJİ KABUL MODELİ VE BİLGİ SİSTEMLERİ BAŞARI MODELİ ENTEGRASYONU İLE İNCELENMESİ¹

Mustafa KESKİNKILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi

musk@atauni.edu.tr

orcid: 0000-0002-3394-5575

Elif YAĞMUR

eyelifyagmur@gmail.com

orcid: 0000-0003-4244-5780

Özet

Covid-19 pandemisi sürecinde internetin sosyal medya ve e-ticaret gibi alanlarda kullanımının artmasının yanı sıra dünya genelinde uygulanmaya başlayan uzaktan öğretim ve uzaktan çalışma modeliyle birlikte bilgi sistemleri kullanımında artış yaşanmıştır. Benzer şekilde Türkiye’de de hem yükseköğretim hem de Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı öğretim kurumlarının uzaktan öğretime geçiş yapması internet ve bilgi sistemlerinin kullanımını artıran önemli bir etken olmuştur. Bu doğrultuda öğrencilerin uzaktan öğretim sürecinde kullandıkları internet ve bilgi sistemleri kullanım başarılarını analiz etmek amacıyla, 26003 öğrenci evrenine sahip Erzurum merkez ortaokul düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin uzaktan öğretim sürecinde kullandıkları internet ve bilgi sistemleri kullanım başarıları Teknoloji Kabul Modeli ve Bilgi Sistemleri Başarı Modeli Entegrasyonu ile incelenmiştir. Teknoloji Kabul Modeli ve Bilgi Sistemleri Başarı Modeli entegrasyonu ile oluşturulan araştırma modelinde belirlenen değişkenlere ait soruların yer aldığı bir anket çalışması ile 441 öğrenci görüşü alınmıştır. Elde edilen verilerle katılımcı öğrencilerin demografik özellikleri, frekans dağılımları, ifadelerle ilişkin faktör yükleri ve değişkenler arası ilişkiler gibi birçok istatistik SPSS ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda öğrencilerin uzaktan öğretim sürecinde kullandıkları internet ve bilgi sistemlerinin kaliteli olmasının, algıladıkları fayda ile doğru orantılı olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğrencilerin internet ve bilgi sistemleri kullanım başarılarının, memnuniyet ve algılanan fayda değişkenleriyle olumlu yönde ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Bilişim Sistemleri, Covid-19 Pandemisi, İnternet, Bilgi Sistemleri, Teknoloji Kabul Modeli, Bilgi Sistemleri Başarı Modeli

¹ Bu çalışma 2022 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde sunulan ve kabul edilen " COVID-19 Pandemisinde İnternet ve Bilgi Sistemleri Kullanım Başarısının İncelenmesi: Erzurum Merkez Ortaokullarında Bir Uygulama" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi / Receive: 5 Eylül 2022

Kabul Tarihi / Acceptance: 3 Nisan 2023

Yazar Katkıları:

Birinci Yazar: %50

İkinci Yazar: %50

Research Article

INVESTIGATION OF INTERNET AND INFORMATION SYSTEMS USAGE SUCCESS IN COVID-19 PANDEMIC BY INTEGRATION OF TECHNOLOGY ACCEPTANCE MODEL AND INFORMATION SYSTEMS SUCCESS MODEL

Elif YAĞMUR

eyelifyagmur@gmail.com

orcid: 0000-0003-4244-5780

Mustafa KESKİNKILIÇ

Asst. Prof. Dr., Atatürk University

muskes@atauni.edu.tr

orcid: 0000-0002-3394-5575

Abstract

In addition to the increase in the use of the internet in areas such as social media and e-commerce during the Covid-19 pandemic, there has been an increase in the use of information systems with the distance education and distance working model that has been implemented worldwide. Similarly, the transition of education institutions affiliated to both higher education and the Ministry of National Education to distance education in Turkey has been an important factor that has increased the use of internet and information systems. In this direction, in order to analyze the success of using the internet and information systems used by the students in the distance education process, the success of the students studying at the Erzurum central secondary school level, which has a population of 26003, used in the distance education process, was examined with the Technology Acceptance Model and Information Systems Success Model Integration. The opinions of 441 students were obtained through a questionnaire study that included questions about the variables determined in the research model created by the integration of the Technology Acceptance Model and the Information Systems Success Model. With the data obtained, many statistics such as the demographic characteristics of the participant students, frequency distributions, factor loads of the expressions and relations between the variables were analyzed with SPSS. As a result of the analysis, it has been revealed that the quality of the internet and information systems used by the students in the distance education process is directly proportional to the perceived benefit. In addition, it was concluded that students' success in using the internet and information systems had a positive relationship with the variables of satisfaction and perceived benefit.

Keywords: Management Information Systems, Covid-19 Pandemic, Internet, Information Systems, Technology Acceptance Model, Information Systems Success Model

Giriş

2019 yılının sonlarında ortaya çıkan SARS-CoV-2 virüsü nedeniyle, DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından tüm dünyada "Covid-19 Pandemisi" ilan edilmesinin ardından Türkiye de dâhil olmak üzere birçok ülkede uzaktan çalışma ve uzaktan öğretim modeli devreye girmiştir. Türkiye'de pandemi sürecinde uzaktan öğretim sistemlerine entegrasyon büyük ölçüde ger-çekleşmiş, örgün öğretimde hedeflenen "öğrenci merkezli" yaklaşım, uzaktan öğretimde kul-lanılan sistemlere de aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, internet ve bilgi sistemlerinin ülkemizde eğitim-öğretim alanındaki kullanımını incelenmiş, pandemi döneminde zorunluluk haline gelen uzaktan eğitim sürecindeki rolü ve önemi araştırılmıştır. Öğrencilerin bilgi sistemlerini kullanma becerileri, bilgi sistemleri kul-lanımında algıladıkları fayda ve kullanım başarılarını ölçmek amacıyla nicel bir araştırma yapılmıştır. İnternet ve bilgi sistemlerinin kalitesi, bilgi kalitesi ve algılanan kullanım kolaylığı değişkenlerinin algılanan fayda ve memnuniyet değişkenlerine olan etkisi Teknoloji Kabul Modeli ve Bilgi Sistemleri Başarı Modeli Entegrasyonu ile incelenmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Bilgi Sistemleri Başarı Modeli

Literatürde Bilgi Sistemleri Başarı Modeli (Information System Success Model, IS Success Model) veya DeLone ve McLean BS Başarı Modeli olarak geçen bir kavramdır ve amacı BS için başarıyı etkileyen kriterleri araştırarak bir model inşa etmektir. İlk kez 1991 yılında William H. DeLone ve Ephraim R. McLean' in bir makalesinde ele alınmıştır, bu nedenle isimleri ile de anılmaktadır. BS Başarı Modeli geçmişte kullanılan çeşitli ölçümleri sentezleyerek bu ölçümlerin bir bilgi sisteminin değerlendirilmesini nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Sistem kullanımını, kullanıcı memnuniyeti, sistem başarısını açıklama ve sistem başarısını tahmin etmede kullanılan en etkili teoriler arasında yer alır (Kurt, 2016:141). BS başarı modeli ile bilgi sistemlerinin çok boyutlu ve birbirine bağlı yapıları ve boyutlar arasındaki ilişki ve seviyeleri tanımlanmıştır. BS Başarı Modeli bir başarı kriteri ortaya koymaktadır ve başarıya ulaşmak için gerekli görülen kriterlerin ölçülebilir ve test edilebilir yapıda olması gerektiğini önermektedir. BS Başarı modeli ile birlikte daha sonraki çalışmalar için karşılaştırma yapılabilecek bir model ortaya konularak, başarı kriterlerinin test edilebilir ve ispatlanabilir ölçülere dayanması sağlanmıştır. BS Başarı Modelinin diğer bir katkısı ise BS'nin ölçülmesi için yeni bir boyut tanımı yapmış olmasıdır. Literatür taraması yapıldığında Bilgi Sistemleri Başarı Modeli çerçevesinde farklı alanlarda yapılan çalışmalara rastlanmıştır. İnsan Kaynakları Yönetimi uygulamalarının İnsan Kaynakları Bilgi Sistemleri kullanımı ile yürütülmesinin, kullanılan İnsan Kaynakları Bilgi Sistemlerinin başarısının örgütsel performansa etkilerini ortaya koymayı amaçlayan bir çalışma yapılmıştır (Kale, 2019). Araştırma ile İKY ilişkisinde İKBS (İnsan Kaynakları Bilgi Sistemi) kullanımının örgütsel performansa etkileri ele alınmış ve İKBS başarısının örgütsel performansa katkıları değerlendirilmiştir.

1.2. Teknoloji Kabul Modeli

Araştırma modelinin entegrasyonunda kullanılacak diğer bir model olan Teknoloji Kabul Modeli ise temel anlamda bir bilgi sistemleri teorisi ve insanların veya toplumların bir teknolojiyi nasıl kabul ettiğini açıklamak ve daha sonra bu çerçevede modellemeyi amaçlamaktadır. Davis tarafından geliştirilen ve "User Acceptance of Information Systems: the Technology Acceptance Model (TAM)" isimli çalışmada detaylandırılan Teknoloji Kabul Modeli, yeni bir teknolojinin kabul edilmesinin algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı değişkenlerine bağlı olabileceğini öne süren bir modeldir. (Davis, 1987). Teknoloji Kabul Modeline göre bir birey veya toplum yeni bir teknolojiyle karşılaştığında Sezilmiş Fayda (Perceived Usefulness, PU) ve Sezilmiş Kolaylık (Perceived ease-of-use PEOU) teorileri ileri sürülebilir. Sezilmiş fayda yaklaşımı kişilerin karşılaştıkları yeni teknoloji sayesinde özel ve iş hayatlarında performans artışı yaşayacağı, dolayısıyla karşılaşılan yeni teknolojinin bireylere fayda sağlayacağını sezmesini öngörür. Sezilmiş kolaylık yaklaşımında ise kullanılacak yeni teknolojinin sağlayabileceği kolaylıklar ön plandadır. Bir teknolojinin toplum hayatına girmesinde öncelikle dış (harici) etkenler rol oynar ardından teknoloji toplumca kabul edildiğinde fayda ve kolaylık açısından teknolojiden beklentiler artar. Beklentiler sonrasındaki adımlar ise teknolojiyi kullanmaya yönelik tutum ve davranış niyetidir. Bazı durumlarda davranışsal olarak kullanım niyeti açığa

vurulabilirken bazı durumlara teknolojiyi kullanma niyeti aşaması dâhil olabilir. Bu aşamalar sonunda yeni teknoloji kullanıma geçer ve toplum hayatına girmiş olur. Teknoloji kabul modelinde algılanan kullanım kolaylığı, kişinin teknolojiyi kullanırken fiziksel ve zihinsel çabaya ne kadar gerek duyduğu ile ilgilidir. Yeni bir teknoloji kullanımında, algılanan kullanım kolaylığı pozitif yönde olduğunda bireyler teknolojiyi kullanmakta daha istekli olacaklardır. Bu nedenle algılanan kullanım kolaylığı, algılanan fayda değişkenini ve teknolojiyi kullanıma yönelik tutumu da etkiler. Algılanan fayda değişkeni ise bireylerin yeni teknoloji kullanımlarıyla birlikte sağladıkları algılanan kazanç ile ilgilidir.

1.3. Literatürde Yer Alan Çalışmalar

Pandemi nedeniyle uygulanan uzaktan öğretim süreciyle ilgili yapılan bir çalışmada, uzaktan öğretim sürecinde en çok kullanılan canlı ders yazılımının açık kaynak kodlu olan Big Blue Button olduğu belirtilmiştir. Bunu yerli bir ticari yazılım olan Perculus, Microsoft Teams ve Zoom ticari yazılımları takip etmektedir (Durak, Çankaya ve İzmirli, 2020: 798). 2020’deki bir çalışmada uzaktan öğretim sürecinde kullanılan bilgi sistemleri Teknoloji Kabul Modeli ve Bilgi Sistemleri Başarı Modeli çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmada yapılan analizler sonucunda, cinsiyete göre algılanan fayda, memnuniyet ve kullanım kolaylığı değişkenlerine yönelik anlamlı bir farklılaşma olmadığı belirlenmiştir. Yine bu çalışma sonucu göstermektedir ki öğrencilerin bilgi sistemlerini kullanırken algıladıkları kullanım kolaylığı, algıladıkları faydayı olumlu yönde etkilemektedir (Özkan ve Yeşilirmak, 2020:649). Kurt’un 2015’teki çalışmasında ise üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime bakış açıları TKM ve BSBM entegrasyonu ile incelenmiştir. Araştırma sonuçları bilgi kalitesi değişkeninin algılanan fayda üzerinde en yüksek etkiye sahip olan değişken olduğunu ortaya koymuştur. Bilgi sistemlerinin sunduğu bilgi kalitesine ek olarak sistemlere erişim kolaylığı, sistemlerin kullanımının zor olmaması ve anlaşılabilir olması da algılanan faydayı olumlu yönde etkilemektedir. Öğrencilerin memnuniyetini etkileyen en önemli değişken ise algılanan fayda olmuştur. Öğrencilerin sistemleri kullanırken algıladıkları fayda, bilgi sistemlerinin iletişim ve etkileşime dayalı öğrenme hizmeti sunması öğrencilerin memnuniyetlerini artırmaktadır (Kurt, 2015:263). Mohammadi’nin 2015 yılında yaptığı çalışmasında kullanıcıların e-öğrenme sürecini TKM ve BSBM entegrasyonu ile incelemiştir. Kullanıcıların davranış kalıplarını daha iyi anlayabilmek için kullanım kolaylığı değişkeni ve kullanım niyeti değişkenleri arasında kullanılabilirlik değişkenini dahil ettiğini belirtmiştir. Araştırma sonuçlarında, memnuniyet ve kullanım niyeti değişkeni üzerine en olumlu etkiye sahip olan değişkenin sistem kalitesi olduğu tespit edilmiştir (Mohammadi, 2015:371).

2. Yöntem

2.1. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

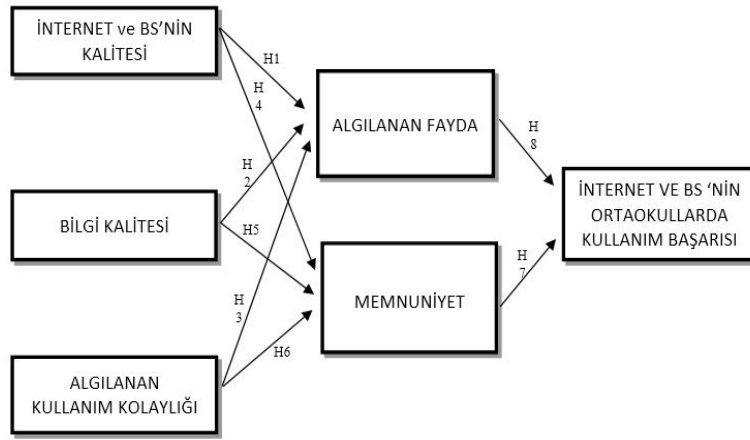
Nicel araştırma, oluşturulan araştırma hipotezlerini sınamak amacıyla geniş çaplı örneklemelerden toplanan nicel verileri istatistiksel olarak çözümlen ve bulgularını genelleme amacı taşıyan araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Olgu ve olayları açıklamak için olayları parçalarına ayırdığından dolayı nicel araştırmalarda tümdengelim ilkesi geçerlidir (Şavran, Çetin, Suğur ve Turhanoglu, 2012). Çalışma amacına uygun gerçekçi ve güvenilir veriler ortaya konulabilmesi amacıyla nicel araştırma, bu çalışmada araştırma yöntemi olarak belirlenmiştir. Araştırma evrenini Erzurum merkezinde MEB’e bağlı devlet ortaokullarında öğrenim gören toplam 26003 öğrenci oluşturmaktadır. Bu evren içerisinde farklı okullarda öğrenim gören öğrencilere ulaşılarak 441 tane kullanılabilir anket sonucu elde edilmiştir. Öğrencilere çevrimiçi ortamda anket çalışması yapılarak araştırma modelinde belirtilen değişkenlere ait sorular ve katılımcıların demografik özelliklerine ulaşmayı amaçlayan maddelere yer verilmiştir. Anket çalışmasında 5’li Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan anket “Uzaktan Eğitim Sürecinin Bilgi Sistemleri Başarı Modeli ve Teknoloji Kabul Modeli ile İncelenmesi: Ostim Teknik Üniversitesi Örneği” adlı çalışmadan uyarlanmıştır (Özkan ve Yeşilirmak, 2020). Araştırma ölçeğinde bulunan maddelerin iç tutarlık ölçüsünü tespit edebilmek için Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Cronbach Alpha katsayıları “0 < R2 < 0.40 ise güvenilir değil, 0.40 < R2 < 0.60 ise düşük güvenilirlik, 0.60 < R2 < 0.80 ise oldukça güvenilir, 0.80 < R2 < 1.00 ise yüksek güvenilirlik” şeklinde ifade edilmiştir. (Yıldız ve Uzunsakal, 2018). Elde edilen veriler analiz edildiğinde ve güvenilirlik testi sonucu Cronbach Alpha katsayısı hesaplandığında, her bir değişken için 0,70 ve üzerinde değerler tespit edilmiştir. Tüm

anket soruları birlikte değerlendirilerek genel güvenilirlik hesaplandığında ise 0,94 değeri bulunarak araştırmanın yüksek güvenilirlikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. TKM ve BSBM incelenerek farklı alanlarda yapılan çalışmalar derlenmiştir. Her iki modelin entegrasyonu ile eğitim-öğretim alanındaki çalışmaların yeterince fazla olmadığı görülerek böyle bir çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

2.2. Araştırma Modeli

Anket yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada internet ve bilgi sistemleri kalitesi, bilgi kalitesi ve algılanan kullanım kolaylığı değişkenlerinin algılanan fayda ve memnuniyet değişkenlerini; algılanan fayda ve memnuniyet değişkenlerinin ise internet ve bilgi sistemlerinin ortaokullarda kullanım başarısı değişkenini pozitif yönde etkileyip etkilemediğini tespit etmek amacıyla araştırma hipotezleri belirlenmiş ve bu doğrultuda araştırma modeli şekil 1'de gösterildiği gibi oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.3. Araştırma Hipotezleri

Literatürdeki benzer çalışmalar incelenmiş ve “öğrencilerin uzaktan öğretim sürecinde kullandıkları internet ve BS’nin kaliteli olması, kendilerine sunulan bilginin kaliteli olması ve algıladıkları kullanım kolaylığı algıladıkları faydayı pozitif yönde etkilemekte midir?” sorularını yanıtlayabilmek için H1, H2 ve H3 hipotezleri belirlenmiştir:

H1. İnternet ve BS’ nin kalitesi, algılanan faydayı pozitif yönde etkiler.

H2. Bilginin kalitesi, algılanan faydayı pozitif yönde etkiler.

H3. Algılanan kullanım kolaylığı, algılanan faydayı pozitif yönde etkiler.

“Öğrencilerin uzaktan öğretim sürecinde kullandıkları internet ve BS’nin kaliteli olması, kendilerine sunulan bilginin kaliteli olması ve algıladıkları kullanım kolaylığı memnuniyet düzeylerini pozitif yönde etkilemekte midir?” sorularını yanıtlayabilmek için H4, H5 ve H6 hipotezleri belirlenmiştir:

H4. İnternet ve BS’ nin kalitesi, memnuniyeti pozitif yönde etkiler.

H5. Bilginin kalitesi, memnuniyeti pozitif yönde etkiler.

H6. Algılanan kullanım kolaylığı, memnuniyeti pozitif yönde etkiler.

“Öğrencilerin bu süreç içerisinde internet ve BS kullanımlarındaki memnuniyet ve algıladıkları fayda düzeyleri internet ve BS kullanım başarılarını pozitif yönde etkilemekte midir ?” sorularını yanıtlayabilmek için H7 ve H8 hipotezleri belirlenmiştir:

H7. Memnuniyet, İnternet ve BS’ nin ortaokullarda kullanım başarısını pozitif yönde etkiler.

H8. Algılanan fayda, İnternet ve BS’ nin ortaokullarda kullanım başarısını pozitif yönde etkiler.

3. Analiz ve Bulgular

3.1. Demografik Veriler

Tablo 1. Demografik Veriler

Cinsiyet	N	%	Sınıf Bilgisi	N	%
Kız	241	54,6	5. Sınıf	151	34,2
Erkek	200	45,4	6. Sınıf	120	27,2
Toplam	441	100,0	7. Sınıf	111	25,2
			8. Sınıf	59	13,4

Tablo 1’de katılımcıların demografik özellik verileri gösterilmiştir. Katılımcıların %54,6’sı kız, %45,4’ ü erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin çoğunluğu 5.sınıfta öğrenim görmekle birlikte %13,4 oran ile en az katılımı 8.sınıf öğrencileri sağlamıştır. Ortaokul düzeyinin son aşamasındaki 8.sınıf öğrencilerinin katılım düzeylerinin düşük olması, yoğun ders programları ve yılsonundaki liselere geçiş sınav süreçleri ile ilişkilendirilmektedir.

3.2. Frekans Dağılımları

Tablo 2’de katılımcıların vermiş oldukları cevaplar ve ortalamalar yer almaktadır. Yanıtlar 2,84 ve 3,73 aralığında değişmektedir. 5’li Likert ölçeği ile yapılan bu çalışmada ölçeğin ortalaması 2,5 alındığında, yanıtların tamamının ortalama üzerinde olduğu görülmektedir. “Uzaktan öğretim sürecinde kullanılan internet ve bilgi sistemleri derslere erişilemem için gerekli imkânları sağlar.” önermesi 3,73 ortalama ile en yüksek ve “Uzaktan öğretim sürecinde bilgi sistemlerini anlamak kolaydır.” önermesi 2,84 ortalama ile en düşük ortalamaya sahip olan yanıtlar olmuştur.

Tablo 2. Frekans Dağılımları

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1.Uzaktan öğretim sürecinde kullanılan internet ve bilgi sistemleri derslere erişilemem için gerekli imkânları sağlar.	27	6,1	46	10,4	65	14,7	185	42	118	26,8	3,73
2.Uzaktan öğretim sürecinde kullanılan internet ve bilgi sistemleri derslere daha çok	55	12,5	86	19,5	87	19,7	145	32,9	68	15,4	3,19

katılmama sağlar.												
3.Uzaktan öğretim sürecinde kullanılan bilgi sistemleri, ders sırasında fikirlerimi belirtme fırsatı sunar.	31	7	62	14,1	93	21,1	167	37,9	88	20	3,50	
4.Uzaktan öğretim sürecinde kullanılan bilgi sistemleri düzenli bir tasarıma sahiptir.	40	9,1	76	17,2	120	27,2	147	33,3	58	13,2	3,24	
5.Uzaktan öğretim sürecinde kullanılan bilgi sistemleri yeterince hızlı çalışır.	58	13,2	123	27,9	85	19,3	134	30,4	41	9,3	2,95	
6.Derslerde kullanılan bilgi sistemleri güncel içerikleri sağlar.	17	3,9	42	9,5	104	23,6	196	44,4	82	18,6	3,64	
7.Derslerde kullanılan bilgi sistemleri düzenlenmiş bir bilgi sağlar.	25	5,7	48	10,9	102	23,1	192	43,5	74	16,8	3,55	
8.Derslerde kullanılan bilgi sistemleri dersleri anlayabilmem için ihtiyaç duyduğum bilgileri sağlar.	40	9,1	55	12,5	89	20,2	183	41,5	74	16,8	3,44	
9.Uzaktan öğretim sürecinde bilgi sistemlerini anlamak kolaydır.	70	15,9	116	26,3	110	24,9	105	23,8	40	9,1	2,84	

10.Uzaktan öğretim sürecinde bilgi sistemlerini öğrenmek kolaydır.	58	13,2	103	23,4	124	28,1	101	22,9	55	12,5	2,98
11.Uzaktan öğretim sürecinde bilgi sistemlerini kullanmak kolaydır.	42	9,5	83	18,8	105	23,8	149	33,8	62	14,1	3,24
12.Uzaktan öğretim sürecinde bilgi sistemlerine erişmek kolaydır.	35	7,9	87	19,7	111	25,2	147	33,3	61	13,8	3,25
13.Derslerde kullanılan bilgi sistemleri konuları daha iyi anlamama yardımcı olur.	54	12,2	78	17,7	95	21,5	158	35,8	56	12,7	3,19
14.Derslerde kullanılan bilgi sistemleri sayesinde derslerde kendimi daha iyi ifade edebilirim.	53	12	90	20,4	105	23,8	137	31,1	56	12,7	3,12
15.Derslerde kullanılan bilgi sistemleri öğrendiğim bilgileri geliştirmeme yardımcı olur.	48	10,9	67	15,2	100	22,7	163	37	63	14,3	3,29
16.Derslerde internet ve bilgi sistemlerini kullanmak dersleri eğlenceli hale getirir.	68	15,4	88	20	86	19,5	132	29,9	67	15,2	3,10
17.Derslerde internet ve bilgi sistemlerini	67	15,2	71	16,1	95	21,5	142	32,2	66	15	3,16

kullanmaktan memnunum.												
18.Derslerde bilgi sistemlerini kullanmak bana özgüven verir.	52	11,8	82	18,6	112	25,4	144	32,7	51	11,6	3,14	
19.Derslerde kullanılan bilgi sistemleri sayesinde ihtiyacım olan bilgiye kolayca ulaşabiliyorum.	35	7,9	66	15	87	19,7	180	40,8	73	16,6	3,43	
20.İnternet ve bilgi sistemlerini kullanarak dersleri düzenli takip edebiliyorum.	42	9,5	70	15,9	79	17,9	160	36,3	90	20,4	3,42	

3.3. İfadelerin Normal Dağılım Testi

Tablo 3'te verilerin analizi öncesinde uygulanması gereken normal dağılım testi sonuçları gösterilmiştir. Verilerin normal dağılımını test etmek amacıyla basıklığı ifade eden Kurtosis ve çarpıklığı ifade eden Skewness değerlerine bakılmıştır. Normal dağılım olduğunu kabul eden -1.5 ile +1.5 referans aralığı kabul edilerek analiz gerçekleştirilmiştir (Erbay ve Beydoğan, 2017). Tabloda gösterilen değerler göz önüne alındığında, referans aralığı bazında değerlerin normal dağılıma uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 4.3 ve 4.4'te belirtilen değişkenler için İnternet ve BS Kalitesini ifade eden sorular: Soru 1, Soru 2, Soru 3, Soru 4, Soru 5, Bilgi Kalitesini ifade eden sorular: Soru 6, Soru 7, Soru 8, Alg. Kul. Kolaylığı ifade eden sorular: Soru 9, Soru 10, Soru 11, Soru 12, Alg. Faydayı ifade eden sorular: Soru 13, Soru 14, Soru 15, Memnuniyeti ifade eden sorular: Soru 16, Soru 17, Soru 18, Soru 19, İnt. ve BS' nin Ort. Kul. Başarısını ifade eden sorular: Soru 19, Soru 20 şeklindedir.

Tablo 3. İfadelerin Normal Dağılım Testi: Kurtosis ve Skewness Değerleri

İfadeler	Kurtosis	Skewness
İnternet ve BS Kalitesi 1	-0,032	-0,856
İnternet ve BS Kalitesi 2	-1,026	-0,279
İnternet ve BS Kalitesi 3	-0,535	-0,552
İnternet ve BS Kalitesi 4	-0,713	-0,324
İnternet ve BS Kalitesi 5	-1,104	-0,029
Bilgi Kalitesi 1	0,127	-0,639
Bilgi Kalitesi 2	-0,067	-0,682
Bilgi Kalitesi 3	-0,451	-0,631
Alg. Kul. Kolaylığı 1	-0,990	-0,082
Alg. Kul. Kolaylığı 2	-0,935	0,012

Alg. Kul. Kolaylığı 3	-0,835	-0,311
Alg. Kul. Kolaylığı 4	-0,799	-0,277
Alg. Fayda 1	-0,903	-0,353
Alg. Fayda 2	-0,958	-0,209
Alg. Fayda 3	-0,741	-0,446
Memnuniyet 1	-1,142	-0,183
Memnuniyet 2	-1,026	-0,300
Memnuniyet 3	-0,867	-0,272
İnt. ve BS'nin Ort. Kul. Başarısı 1	-0,557	-0,561
İnt. ve BS'nin Ort. Kul. Başarısı 2	-0,790	-0,498

3.4. İfadelere İlişkin Faktör Yükleri ve Değişkenlere Ait Cronbach Alpha Katsayıları

Tablo 4'te yer alan boyutlara ilişkin Cronbach Alfa değerleri gösterilmiştir. Alpha katsayısı, 1951'de Lee Cronbach tarafından bir testin veya ölçeğin güvenilirliğini sağlamak için geliştirilmiştir. 0 ile 1 arasında bir sayı olarak ifade edilir. Bir testteki tüm maddelerin aynı kavramı, ne ölçüde ölçtüğünü tanımlar ve test içindeki maddelerin birbiriyle ilişkiyle bağlantılıdır. Geçerliliği sağlayabilmek için bir test, araştırma veya bir çalışma için kullanılmadan önce iç tutarlılık belirlenmelidir. Güvenilirlik tahminleriyle birlikte testteki ölçüm hatasının miktarı da gösterilir. Testteki güvenilirliğin yorumu, testin kendisiyle olan korelasyonudur. Bu korelasyonun karesi alınarak 1.00'dan çıkarıldığında ölçüm hatası indeksi üretilir. Örneğin test güvenilirliği 0,80 ise, $0,80 \times 0,80 = 0,64$ & $1,00 - 0,64 = 0,36$ olduğundan, puanlarda 0,36 hata varyansı vardır. Güvenilirlik tahmini arttıkça hatayı atfedebilen test puanı düşecektir (Tavakol, M. ve Dennick, R., 2011). Bir çalışmada sorular arasında negatif korelasyon varsa Cronbach Alpha katsayısı negatif çıkar. Bu durumda güvenilirlik modeli bozulur. Alpha değeri ne kadar yüksek olursa, ölçekteki maddelerin birbiriyle tutarlı ve aynı özelliği arayan maddeler olduğu daha iyi anlaşılır. Cronbach Alpha değeri, tüm soruları dikkate aldığından ve istatistik temelleri tutarlı olduğundan dolayı güvenilirliği diğer katsayılara göre en iyi yansıtan katsayıdır. Literatür taraması yapıldığında Cronbach Alpha değerinin 0,70 ve üzeri olduğu durumlarda güvenilirlik, 0,80 üzeri olduğu durumlarda yüksek güvenilirlik sonuçlarına ulaşıldığı görülmüştür. Anket çalışmasında sunulan tüm önermeler için güvenilirlik analizi yapıldığında Cronbach Alpha katsayısı 0,954 olarak bulunmuştur. Bu sonuç önermelere verilen yanıtların yüksek güvenilirlikte olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. İfadelere İlişkin Faktör Yükleri ve Değişkenlere Ait Cronbach Alpha Katsayıları

	Std. Faktör Yüğü	C. Alpha
İNTERNET VE BS'NİN KALİTESİ		0,845
İnternet ve BS Kalitesi 1	0,664	
İnternet ve BS Kalitesi 2	0,683	
İnternet ve BS Kalitesi 3	0,708	
İnternet ve BS Kalitesi 4	0,736	
İnternet ve BS Kalitesi 5	0,686	

BİLGİNİN KALİTESİ		0,826
Bilgi Kalitesi 1	0,729	
Bilgi Kalitesi 2	0,787	
Bilgi Kalitesi 3	0,786	
ALGILANAN KULLANIM KOLAYLIĞI		0,863
Alg. Kul. Kolaylığı 1	0,719	
Alg. Kul. Kolaylığı 2	0,719	
Alg. Kul. Kolaylığı 3	0,681	
Alg. Kul. Kolaylığı 4	0,763	
ALGILANAN FAYDA		0,873
Alg. Fayda 1	0,811	
Alg. Fayda 2	0,773	
Alg. Fayda 3	0,784	
MEMNUNİYET		0,796
Memnuniyet 1	0,698	
Memnuniyet 2	0,716	
Memnuniyet 3	0,660	
İNTERNET VE BS'NİN ORTAOKULLARDA KULLANIM BAŞARISI		0,789
Ort. İnt. ve BS Kul. Başarısı 1	0,809	
Ort. İnt. ve BS Kul. Başarısı 2	0,734	

Pandemi sürecinde internet ve bilgi sistemlerinin kullanımı üzerine yapılan bu çalışmada, ifadelerle ilişkin faktör yükleri ve Alpha katsayıları incelendiğinde; internet ve bilgi sistemlerinin kalitesi (0,845), bilginin kalitesi (0,863) ve algılanan fayda (0,873) değişkenleri için Alpha katsayıları 0,80 üzerinde olduğu sonucuna ulaşılarak bu değişkenler için yüksek güvenilirlik olduğu tespit edilmiştir. “Memnuniyet (0,796)” ve “İnternet ve Bilgi Sistemlerinin Ortaokullarda Kullanım Başarısı (0,789)” değişkenleri < 0,80 olduğundan güvenilirlik düzeyindedir.

3.5. Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

Tablo 5’te değişkenler arası korelasyon katsayıları gösterilmiştir. Korelasyon katsayıları 0 ile 1 arasında değişmektedir ve katsayının 1’e yakın olması güçlü bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Analizler sonucu katsayılar negatif bulunursa, değişkenler arasında negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşılır. Korelasyon katsayıları 0,2’den küçük olduğunda, zayıf ilişki veya korelasyon olmadığı şeklinde yorumlanır. 0,2-0,4 aralığında zayıf korelasyon, 0,4-0,6 arasında orta şiddette korelasyon, 0,6-0,8 arasında yüksek korelasyon ve 0,8 üzerinde çok yüksek korelasyon oluşur (Şen, 2016). Bu çalışmada elde edilen sonuçlarda, korelasyon katsayı değerleri pozitif ve değişkenlerin tamamı yüzde 5 düzeyinde anlamlıdır. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve aralarındaki korelasyon katsayıları değerlendirildiğinde, değişkenler arasında orta ve yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Değişkenler Arası Korelasyon Katsayıları

	Ortalama	Standart-Sapma	1	2	3	4	5	6
İnternet ve BS' nin kalitesi	3,321	0,936	1					
Bilginin Kalitesi	3,545	0,936	0,767**	1				
Algılanan Kullanım Kolaylığı	3,078	1,007	0,688**	0,706**	1			
Algılanan Fayda	3,198	1,086	0,699**	0,751**	0,695**	1		
Memnuniyet	3,129	1,0682	0,632**	0,662**	0,624**	0,742**	1	
İnternet ve BS' nin Ortaokullarda Kullanım Başarısı	3,313	0,828	0,560**	0,600**	0,509**	0,567**	0,568**	1

*p < 0,05 **p < 0,01
(**:korelasyonu 0.01 düzeyinde anlamlıdır)

3.6. Regresyon Analizi Sonuçları

Tablo 6' da hipotezlerin testi için, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yapılan regresyon analizi gerçekleştirilmiş, Pearson katsayıları, β değerleri ve Sig. (Significance / Anlamlılık) değeri olan p değerleri gösterilerek hipotezlerin ret veya kabulüne karar verilmiştir. Gösterilen değerler doğrultusunda: İnternet ve BS' nin kalitesi, bilgi kalitesi ve algılanan kullanım kolaylığının algılanan fayda üzerindeki etkisi incelendiğinde; internet ve BS 'nin kalitesinin algılanan fayda üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ($R^2 = 0,488$, $\beta=0,811$ ve $p<0,05$) tespit edilerek H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Hipotezlerin Regresyon Analizi

HİPOTEZ	P.K	R ²	Std. Katsayı (β)	Std. Hata	t	p	F	Hipotez Red/Kabul
H1.İnternet ve BS' nin kalitesi, algılanan faydayı olumlu yönde etkiler.	0,699	0,488	0,811	0,040	3,699	0,000	418,839	KABUL
H2.Bilginin kalitesi, algılanan faydayı olumlu yönde etkiler.	0,751	0,564	0,871	0,037	0,818	0,000	569,011	KABUL
H3.Algılanan kullanım kolaylığı, algılanan faydayı olumlu yönde etkiler.	0,695	0,483	0,750	0,037	7,426	0,000	409,907	KABUL
H4.İnternet ve BS' nin kalitesi, memnuniyeti olumlu yönde etkiler.	0,632	0,399	0,721	0,042	5,051	0,000	291,312	KABUL
H5.Bilginin kalitesi, memnuniyeti olumlu yönde etkiler.	0,662	0,438	0,754	0,041	3,038	0,000	341,744	KABUL
H6.Algılanan kullanım kolaylığı, memnuniyeti olumlu yönde etkiler.	0,624	0,389	0,662	0,040	8,520	0,000	279,659	KABUL
H7.Memnuniyet, İnternet ve BS' nin ortaokullarda	0,568	0,323	0,441	0,030	19,209	0,000	209,192	KABUL

kullanım başarısını olumlu yönde etkiler.									
H8.Algılanan fayda, İnternet ve BS' nin ortaokullarda kullanım başarısını olumlu yönde etkiler.	0,567	0,322	0,433	0,030	19,059	0,000	208,419	KABUL	

Bilgi kalitesi ve algılanan kullanım kolaylığının algılanan fayda üzerindeki etkisi incelendiğinde sırasıyla ($R^2 = 0,564$, $\beta = 0,871$ ve $p < 0,05$) ve ($R^2 = 0,483$, $\beta = 0,750$ ve $p < 0,05$) değerlerine ulaşılarak H2 ve H3 hipotezi kabul edilmiştir. İnternet ve BS' nin kalitesi, bilgi kalitesi ve algılanan kullanım kolaylığı değişkenlerinin memnuniyet değişkeni üzerine etkisi incelendiğinde ise üç değişkenin de memnuniyet üzerine anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu doğrultuda H4, H5 ve H6 hipotezleri kabul edilmiştir ($R^2 = 0,399$, $\beta = 0,721$ ve $p < 0,05$), ($R^2 = 0,438$, $\beta = 0,754$ ve $p < 0,05$), ($R^2 = 0,389$, $\beta = 0,662$ ve $p < 0,05$).

Memnuniyet değişkeni için ($R^2 = 0,323$ $\beta = 0,441$ ve $p < 0,05$) değerleri ile internet ve BS' nin ortaokullarda kullanım başarısı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda H7 hipotezi kabul edilmiştir. Benzer şekilde algılanan faydanın internet ve BS' nin ortaokullarda kullanım başarısı üzerinde olumlu bir yönde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılarak H8 hipotezi kabul edilmiştir ($R^2 = 0,322$, $\beta = 0,433$ ve $p < 0,05$).

3.7. Demografik Veriler Açısından İnternet ve BS'nin Kullanım Başarısı

İnternet ve BS' nin kalitesi, bilgi kalitesi, algılanan kullanım kolaylığı, memnuniyet ve algılanan fayda değişkenlerinin, katılımcı öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla bağımsız örneklem testi uygulanmış ve Tablo 7'de değişkenlerin cinsiyet farklılığı bazında; ortalama, standart sapma, t ve p değerleri gösterilmiştir.

$p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde; internet ve BS' nin kalitesi değişkeninin cinsiyete göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($p = 0,231$). Bilgi kalitesi değişkeni için $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde $p = 0,554$ olarak bulunmuştur ve bu doğrultuda bilgi kalitesi değişkeninin öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde $p = 0,533$ olduğundan algılanan kullanım kolaylığı değişkeninin, katılımcı öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Memnuniyet değişkeni için $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde $p = 0,107$ olduğundan cinsiyete göre değişiklik göstermediği tespit edilmiştir. Algılanan fayda ve internet ve BS' nin ortaokullarda kullanım başarısı değişkenleri için $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde; algılanan fayda değişkeninde $p = 0,669$ ve internet ve BS' nin ortaokullarda kullanım başarısı değişkeninde $p = 0,774$ olarak bulunmuştur ve cinsiyete göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. Demografik Veriler (Cinsiyet) İçin Hipotez Sonuçları

		N	X	Std. Sapma	t	p	F	Hipotez Red/Kabul
İnternet ve BS' nin Kalitesi	Kız	241	3,361	0,906	0,992	0,231	1,436	RET
	Erkek	200	3,273	0,970				
Bilginin Kalitesi	Kız	241	3,589	0,947	1,070	0,554	0,350	RET
	Erkek	200	3,493	0,923				
Algılanan Kullanım Kolaylığı	Kız	241	3,117	1,022	0,879	0,533	0,389	RET
	Erkek	200	3,032	0,989				
Memnuniyet	Kız	241	3,141	1,109	0,255	0,107	2,610	RET
	Erkek	200	3,115	1,018				

Algılanan Fayda	Kız	241	3,293	1,094	2,011	0,669	0,183	RET
	Erkek	200	3,085	1,067				
İnternet ve BS' nin Ortaokullarda Kullanım Başarısı	Kız	241	3,390	0,832	2,133	0,774	0,083	RET
	Erkek	200	3,221	0,816				

p < 0,05

Sınıf düzeyi açısından ortalamalar arasındaki farkı incelemek için tek yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiş ve analiz sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Sınıf Düzeyi Açısından Tek Yönlü Varyans Analizi

		Kareler Top.	S.D	Kareler Ort.	F	p
İnternet ve BS' nin Kalitesi	Grup	8,749	3	2,916	3,381	0,018
	Arası	376,976	437	0,863		
	Grup İçi	385,725	440			
	Toplam					
Bilgi Kalitesi	Grup	6,081	3	2,027	2,330	0,074
	Arası	380,136	437	0,870		
	Grup İçi	386,217	440			
	Toplam					
Algılanan Kullanım Kolaylığı	Grup	8,524	3	2,841	2,837	0,038
	Arası	437,675	437	1,002		
	Grup İçi	446,199	440			
	Toplam					
Memnuniyet	Grup	6,192	3	2,064	1,819	0,143
	Arası	495,885	437	1,135		
	Grup İçi	502,077	440			
	Toplam					
Algılanan Fayda	Grup	15,894	3	5,298	4,599	0,004
	Arası	503,456	437	1,152		
	Grup İçi	519,350	440			
	Toplam					
İnternet ve BS' nin Ortaokullarda Kullanım Başarısı	Grup	6,805	3	2,268	3,357	0,019
	Arası	295,247	437	0,676		
	Grup İçi	302,052	440			
	Toplam					

Katılımcı öğrencilerin sınıf düzeyi açısından değişkenler incelendiğinde, memnuniyet ve bilgi kalitesi değişkenleri haricinde diğer tüm değişkenler açısından istatistiksel açıdan anlamlı bir fark oluştuğu görülmüştür.

3.8. Çoklu Karşılaştırma Sonuçları Post-Hoc Testi

Sınıf düzeyi açısından anlamlı bir fark oluştuğu tespit edilen değişkenler için, farkın hangi sınıftan kaynaklandığını test etmek amacıyla LSD (Least Significant Difference) analizinden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda Post-Hoc testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Post-Hoc Testi Sonuçları

Post Hoc (LSD Testi)				
	(I)	Karşılaştırma (J)	Ortalama Arası Fark	Anlamlılık (P)
İnternet ve BS kalitesi	5.Sınıf	8.Sınıf	0,450	0,002
	6.Sınıf	8.Sınıf	0,360	0,015
	7.Sınıf	8.Sınıf	0,355	0,018
Algılanan Kullanım Kolaylığı	5.Sınıf	8.Sınıf	0,424	0,006
	6.Sınıf	8.Sınıf	0,323	0,043
	7.Sınıf	8.Sınıf	0,413	0,011
Algılanan Fayda	5.Sınıf	6.Sınıf	0,317	0,016
		8.Sınıf	0,575	0,001
	7.Sınıf	8.Sınıf	0,356	0,040
İnternet ve BS' nin Ortaokullarda Kullanım Başarısı	5.Sınıf	6.Sınıf	0,301	0,003
	7.Sınıf	6.Sınıf	0,218	0,044

LSD analizi sonuçlarına göre internet kalitesi açısından; 5. sınıf öğrencilerine ilişkin ortalama; 8. sınıf öğrencilerine ilişkin ortalamalardan ($I-J=0,450$; $p=0,002$), 6. sınıf öğrencilerine ilişkin ortalama; 8. sınıf öğrencilerine ilişkin ortalamalardan ($I-J=0,360$; $p=0,015$), 7. Sınıf öğrencilerine ilişkin ortalama, 8. sınıf öğrencilerine ilişkin ortalamalardan ($I-J=0,355$; $p=0,018$), 8. sınıf öğrencilerine ilişkin ortalamalardan farklılaşmıştır.

Bu veriler, 5. sınıf öğrencilerinin internet ve BS' nin kaliteli olmasını daha olumlu değerlendirdiğini ancak sınıf düzeyi arttıkça bu olumlu değerlendirmenin azaldığını göstermiştir. 5. sınıf öğrencileri diğer sınıf düzeylerine göre internet ve BS' nin kaliteli oluşundan daha fazla etkilenmektedir.

Algılanan kullanım kolaylığı değişkeni için 5. sınıf öğrencilerinin ortalaması 8. sınıf ortalamasından ($I-J=0,424$; $p=0,006$), 6. sınıfa ilişkin ortalama; 8. sınıf ortalamasından ($I-J=0,323$; $p=0,043$), 7. sınıf öğrencilerine ilişkin ortalama; 8. sınıf ortalamasından ($I-J=0,413$; $p=0,011$) farklılaşmıştır.

5, 6, ve 7. sınıf öğrencileri 8. sınıf öğrencilerine göre algılanan kullanım kolaylığı değişkeninden daha fazla etkilenmektedir. Bu veriler internet ve BS kullanım kolaylığının 8. sınıf öğrencilerinde en düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları öncesinde yaş düzeyi arttıkça bilgi sistemlerini kullanım kolaylığı artabilir yönünde düşünülse de sonuçlar tersi yönde yorumları mümkün kılmıştır.

Algılanan fayda değişkeni için 5. sınıf öğrencilerinin ortalaması 6. sınıf ortalaması ($I-J=0,317$; $p=0,016$) ve 8. sınıf ortalamasından ($I-J=0,575$; $p=0,001$), 7. sınıf öğrencilerine ilişkin ortalama; 8. sınıf ortalamasından ($I-J=0,356$; $p=0,040$) farklılaştığı görülmüştür. Bu veriler,

5. sınıf öğrencilerinin uzaktan öğretim sürecinde internet ve bilgi sistemleri kullanımlarında 6. ve 8. sınıf öğrencilerinden daha çok fayda sağladığını göstermektedir. İnternet ve bilgi sistemleri yaş düzeyi olarak diğer sınıflardan daha küçük olan 5. sınıf öğrencilerine daha ilgi çekici gelebilir ve çevrimiçi derslere daha çok ilgi göstererek daha çok faydalanabilir. Bu etkenler, algılanan fayda değişkeninde neden yüksek düzeyde farklılık yarattığının sebebi olarak açıklanabilir.

İnternet ve BS' nin ortaokullarda kullanım başarısı değişkeni açısından incelendiğinde ise 5. sınıf öğrencilerinin ortalaması; 6. sınıf ortalaması ($I-J= 0,301$; $p= 0,003$), 7. sınıf öğrencilerinin ortalaması; 6. sınıf ortalamasından ($I-J= 0,218$; $p= 0,044$) farklılaşmıştır. 5. sınıf öğrencileri diğer sınıf düzeyindeki öğrencilere göre internet ve bilgi sistemlerinin kullanım başarısından pozitif yönde daha fazla etkilenmektedir. 5. sınıf öğrencileri algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda değişkeninde de diğer sınıf düzeylerinden daha fazla etkilendiğinden, kullanım başarıları da paralel şekilde diğer sınıf düzeylerindeki öğrencilerden daha fazla olmaktadır. Analiz sonuçları, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan faydanın yüksek olmasının, kullanım başarısını artırdığı şeklinde açıklanabilir.

Sonuç

Covid-19 pandemisinde eğitim-öğretim sürecinin uzaktan devam etme zorunluluğunun oluşmasıyla birlikte birçok çevrimiçi uygulama ve çalışma devreye girmiştir. Çevrimiçi öğretim sürecinde kullanılan bilgi sistemleri ve elde edilen birçok deneyim farklı araştırmalara konu olmuştur. Pandemi sürecinin getirdiği uzaktan öğretim zorunluluğu ile ilk kez canlı ders deneyimi yaşayan farklı branşlardaki öğretmenlerin çalışma grubunu oluşturduğu bir araştırmada, katılımcı öğretmenlere açık uçlu sorular yöneltilmiş ve araştırma sonuçlarına göre öğretmenler canlı ders deneyimi hakkında olumlu düşünceler paylaşmıştır. Ancak diğer taraftan öğrencilerin bazı sebeplerden dolayı derslere katılmadığı için yeterli düzeyde katılım oluşmadığını ve derslerin verimli geçmediğini belirtmişlerdir. Öğretmen kaynaklı sorunların temelinde öğretmenlerin uzaktan öğretim vermek için yeterli bilgi ve beceriye sahip olmamaları ve derslerde düz bir anlatım yöntemi kullanmaları olduğu belirlenmiştir. Öğrenci kaynaklı sorunlarda ise öğrencilerin derslere katılımlarının az olması, öğrencilerin ders dinlemeye karşı isteksizliği, pasif olması ve öğrencilerin yaşadığı psikolojik sorunlar olduğu belirlenmiştir (Canpolat ve Yıldırım, 2021). Literatür incelendiğinde Covid-19 pandemisi öncesinde de eğitim-öğretim alanında internet ve bilgi sistemleri kullanımı ile ilgili birçok çalışma olduğu görülmüştür. Bu çalışmalarda öğretmen ve öğrencilerin internet ve bilgi sistemlerini kullanım sürecinde yaşadıkları zorluklar açıklanmıştır. Ortaöğretimde görevli öğretmenlerin bilgisayar ve internete yönelik tutumlarının cinsiyet, branş, kıdem gibi bazı özelliklere göre değişiklik gösterip göstermediğini tespit etmek adına yapılan bir çalışmada; öğretmenlerin bilgisayar ve internete güven duymakla beraber kaygılar taşıdığı ve cinsiyete göre bilgisayara yönelik tutumlarda farklılıklar tespit edilmiştir. Aynı şekilde bilgisayara yönelik tutumlarda kıdem durumunun farklılığa neden olduğu belirtilmiştir. 10 yıldan daha az kıdemli öğretmenlerin diğerlerine göre daha olumlu yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu farklılıklarla birlikte bu çalışma, farklı branşlardaki öğretmenlerin bilgisayar ve interneti farklı yoğunlukta kullanabileceği ihtimalini ele alarak farklı tutumların oluşmasını olağan karşılamaktadır. Farklı tutumların tespit edilmesine neden olan değişkenlerin, desteklenebilecek faaliyetler ve eğitimlerle birlikte bu tür farklılıklardan ziyade bilgisayar ve internet kaygısını azaltmaya katkı sağlayabileceği belirtilmiştir (Bahar, İçli ve Gülaçtı, 2010).

Öğrencilerin uzaktan öğretim sürecinde kullandıkları internet ve bilgi sistemlerinin kullanım başarısını Teknoloji Kabul Modeli ve Bilgi Sistemleri Başarı Modeli entegrasyonu ile incelemeyi amaçlayan bu çalışmada ise demografik değişkenler içinde yer alan cinsiyet grupları için yapılan analiz sonuçlarında farklılaşma tespit edilmemesine rağmen bu durum diğer bir demografik değişken olan öğrencilerin sınıf düzeyinde farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 5, 6, 7 ve 8. sınıf olmak üzere 4 farklı sınıf düzeyinden katılım sağlayan öğrencilerin bilgi kalitesi ve memnuniyet değişkeni hariç diğer değişkenlerdeki farklılıkları tespit edilmiştir. Farklı sınıf düzeyindeki öğrenciler için bilgi kalitesi ve memnuniyet değişkenleri farklılık göstermektedir. Örneğin 5. sınıfta öğrenim gören bir öğrencinin bilgi sistemlerini kullanım sürecinde elde ettiği memnuniyet 6, 7 veya 8. sınıfta öğrenim gören bir öğrenciden farklı değildir. Aynı sonuçlar bilgi kalitesi değişkeni için de geçerlidir ve öğrencilere sunulan bilginin kaliteli olması sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermemiştir. Bu durum öğrencilerin kendilerine sunulan bilginin kalitesini tam olarak analiz edebilecek yaşta ve donanıma sahip olmadıkları

ve dolayısıyla onları düzeyler arasında bir farklılığa götürmemesi şeklinde yorumlanmaktadır.

Uzaktan öğretim sürecinde kullanılan internet ve bilgi sistemlerinin kullanım kolaylığı açısından öğrencilere uygun olması, öğrencilerin sistemlerden elde ettikleri faydayı artırmaktadır. Bir bilgi sisteminin kullanım kolaylığı arttığında, öğrencilerin sistemi ve sistemin sunduğu bilgileri algılama düzeyleri ve sistemden elde ettikleri fayda da artmaktadır. Öğrenciler bilgi sistemlerinden daha fazla fayda elde ettiğinde, bu olumlu gelişmenin derslerdeki verimlilik düzeyine yansıtacağı ve uzaktan öğretim sürecindeki verimliliğin yüz yüze öğretimde elde edilen verimliliğe yaklaşabileceği de düşünülmektedir. Aynı zamanda bilgi sistemlerini kolayca kullanabilmek, platformların kullanımını sırasında sorun yaşamamak her iki cinsiyet düzeyi içinde benzerdir ve gruplar arasında bir farklılık tespit edilmemiştir. Kullanıcıların kız veya erkek olması bilgi sistemlerinden algıladıkları faydayı ve kullanım başarılarını etkilememektedir. Analiz sonuçları öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça veya azaldıkça algıladıkları fayda seviyesinin de paralel şekilde değişmediğini göstermiştir. Bu sonuç, öğrencilerin ders yoğunluklarından dolayı bilgi sistemlerini kullanma sıklıkları, bilgi sistemlerinin yaş grubu farklı olan sınıf düzeyindeki öğrencilerde farklı etkiler bırakması ile açıklanabilir. Ve analiz sonuçları göstermektedir ki öğrencilerin bilgi sistemlerini kullanırken zorluk yaşamamaları ve elde ettikleri faydanın fazla olması kullanım başarılarını olumlu yönde etkiler. Algılanan fayda ve kullanım kolaylığı değişkenlerinden daha fazla etkilenen öğrencilerin bilgi sistemleri kullanımında daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları sınıf düzeylerindeki değişikliklerin kullanım başarısı değişkeni için yeterli olmadığını, öğrencilerin bilgi sistemlerini kolay kullanabilmeleri ve fayda düzeylerinin yüksek olmasının kullanım başarısında etkili olduğunu göstermiştir.

İncelenen çalışmalar ve bu araştırma sonucunda elde edilen veriler göz önüne alındığında öğrencilerin internet ve bilgi sistemleri kullanım başarılarını artırmak için bilgi sistemlerinde yaş grubu yani sınıf düzeylerine uygun kullanılabilirliğe sahip ara yüzler geliştirilmelidir. Her bir sınıf düzeyinde yaş grubu değiştiğinden dolayı farklı yaş aralıklarına hitap eden ve öğrenimi kolaylaştırabilecek, çevrimiçi ders ortamında yüz yüze sınıf ortamındaki kadar verimlilik sağlayabilecek boyuta ulaşabilmesi için sistemler güncel tutularak iyileştirmelerin ve geliştirmelerin devamlılığı sağlanmalıdır. Öğrencilerin bilgi sistemlerini kullanırken zorluk yaşamamaları algıladıkları fayda düzeyini artırdığı ve fayda düzeyinin artışı bilgi sistemlerini kullanım başarılarını olumlu yönde etkilediği için sistemlerin kullanılabilirliği önemli bir faktördür. Sınıf düzeylerine göre öğrencilerin kolayca uyum sağlayabileceği, karmaşık olmayan, öğrencilerin bilgi sistemlerini kullanım becerilerini geliştirebilecek şekilde tasarlanması ve dünya çapında eğitim-öğretim alanında kullanılan teknolojilerin takip edilerek öğrencilere güncel sistemler sunulması önerilmektedir. Yapılan araştırmaların çoğunluğunda, uzaktan öğretim sistemine kendi sistem ve yazılımlarıyla adapte olan farklı üniversitelerin öğrencileri evren alınmıştır. Uzaktan öğretim sürecindeki internet ve bilgi sistemlerinin kullanım başarısını ortaokul öğrencileri üzerinden ölçmeyi amaçlayan bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Kaynakça

- Bahar, H.H., İçli, H.H., Gülaçtı, F. (2010). "Ortaöğretim Öğretmenlerinin Bilgisayar Ve İnternet Tutumlarının İncelenmesi", *Milli Eğitim*, 186, 51.
- Canpolat, U., Yıldırım, Y. (2021), "Ortaokul öğretmenlerinin COVID-19 salgın sürecinde uzaktan eğitim deneyimlerinin incelenmesi", *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 74-109.
- Davis, F. D. (1987). User Acceptance of Information Systems: the Technology Acceptance Model (TAM).
- Durak, G., Çankaya, S., İzmirli, S. (2020), "COVID-19 Pandemi Döneminde Türkiye'deki Üniversitelerin Uzaktan Eğitim Sistemlerinin İncelenmesi", *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 14 (1), 796-800.
- Erbay, Ş., Beydoğan, H. Ö. (2017), "Eğitimcilerin Eğitim Araştırmalarına Yönelik Tutumları", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 246-260.

- Kale, D. (2019), *İnsan Kaynakları Bilgi Sistemlerinin Örgütsel Performansa Etlileri: Delone Mclean Bilgi Sistemleri Başarı Modeli Bağlamında Bir Değerlendirme*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kurt, E.Ö. (2015), “Üniversite Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakış Açılarının Teknoloji Kabul Modeli ve Bilgi Sistemleri Başarı Modeli Entegrasyonu ile Belirlenmesi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(3), 255-263.
- Kurt, E.Ö. (2016). “Bilgi Sistemleri Başarı Modeli İle Bir E-Öğrenme Sistemi Değerlendirmesi”, *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi*, 1(3), 140-149.
- Mohammadi, H. (2015), “Investigating users’ perspectives on e-learning: An integration of TAM and IS Success model”, *Computers in Human Behavoir*, 45, 359-374.
- Özkan, E., Yeşilirmak, S. (2020), “Uzaktan Eğitim Sürecinin Bilgi Sistemleri Başarı Modeli ve Teknoloji Kabul Modeli İle İncelenmesi: Ostim Teknik Üniversitesi Örneği”, *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(3), 640-649.
- Şavran, G. T., Çetin, B. O., Suğur, N., Turhanoglu, K. A. (2012). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Eskişehir, 2012.
- Şen, S. (2016), *Sedat Şen*. <https://sedatsen.files.wordpress.com/2016/11/7-sunum.pdf>
- Tavakol, M., Dennick, R. (2011), *Making Sens of Cronbach Alpha*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4205511/>
- World Health Organization (t.y)* <https://www.who.int>
- Yıldız, D., Uzunsakal E. (2018). “Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması Ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama”, *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1.

1909 TARİHLİ ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNİN HÜKÜMET SİSTEMİNE ETKİSİ¹

İnci ÇOBAN İNCE

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi

inci.ince@karatekin.edu.tr

orcid: 0000-0002-0688-501X

Yaşar Metin ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi

metin.ozdemir@deu.edu.tr

orcid: 0000-0002-6770-2256

Özet

Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek anayasası 23 Aralık 1876 tarihinde kabul edilen Kanun-i Esasi'dir. Bu anayasanın kabulü ile Birinci Meşrutiyet dönemi başlamıştır. 1876 Kanun-i Esasi (1876 Anayasası) padişahın tek yanlı işlemi ile kabul edilmiş bir anayasadır. Bu yönü ile ferman anayasa örneğidir. 119 maddeden oluşan bu anayasa yasama, yürütme ve yargı olmak üzere devlet organları ile birlikte temel hak ve hürriyetleri de düzenlemiştir. Anayasa iki meclisten oluşan bir yasama organı ve düalist bir yürütme organını benimsemiştir. Yasama ve yürütme organlarının bu yapısı anayasanın yürürlükte olduğu dönem boyunca aynı kalmıştır. Ancak söz konusu organların yetki ve görevlerinde önemli bir dönüşüm yaşanmış, hükümet sisteminin yönü değişmiştir. Yasama ve yürütme ilişkileri açısından 1876 Anayasası'nın ilk metni, haki-miyeti yürütme organı içinde Padişaha tanımıştır. Gerek yürütme organı içinde padişahın belirleyici olması gerekse kanun yapma ve meclisin feshi konularında padişaha tanınan hukuki yetkiler padişahu sistemin esas aktörü haline getirmiştir. Dolayısıyla 1876 Anayasası'nın benimsemiş olduğu sistem bir mutlak monarşidir. İkinci Meşrutiyetin başlaması ile birlikte kabul edilen 1909 tarihli anayasa değişiklikleri ise yasama ve yürütme ilişkilerindeki dengeyi değiştirmiştir. Yürütme organının parlamenter sisteme uygun olarak oluşacağı kabul edilmiş, padişahın kanun yapımı üzerindeki etkisi azaltılmış ve meclisi feshetme yetkisi kullanılması oldukça zor bir yetkiye dönüşmüştür. 1909 değişiklikleri ile birlikte Osmanlı Devleti meşruti (sınırlı) monarşi dönemine girmiş ve parlamenter sisteme yüzünü çevirmiştir. Bu çalışma, 1909 tarihli anayasa değişikliklerinin yasama ve yürütme ilişkileri üzerindeki etkisinden hareketle hükümet sistemindeki dönüşümü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1876 Kanun-i Esasi, 1909 Tarihli Anayasa Değişiklikleri, Yasama ve Yürütme İlişkisi, Hükümet Sistemi.

¹ Bu çalışma 2018 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde sunulan ve kabul edilen "1982 Anayasası Döneminde Yasama ve Yürütme İlişkilerinin Evrimi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi / Receive: 4 Mart 2023

Kabul Tarihi / Acceptance: 27 Mart 2023

Research Article

THE EFFECT OF THE 1909 CONSTITUTIONAL AMENDMENTS ON THE GOVERNMENT SYSTEM

İnci ÇOBAN İNCE

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi
inci.ince@karatekin.edu.tr
orcid: 0000-0002-0688-501X

Yaşar Metin ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi
metin.ozdemir@deu.edu.tr
orcid: 0000-0002-6770-2256

Abstract

The first and only constitution of the Ottoman Empire is Kanun-i Esasi, which was adopted on 23 December 1876. With the adoption of this constitution, the First Constitutional Period began. 1876 Kanun-i Esasi (Constitution of 1876) is a constitution that was accepted with the unilateral action of the sultan. In this respect, it is example of edict constitution. Consisting of 119 articles, this constitution regulates fundamental rights and freedoms along with the state organs, namely the legislative, executive and judiciary. The constitution adopted a bicameral legislature and a dualist executive body. This structure of the legislative and executive branches remained the same throughout the period of the constitution. However, there has been a significant transformation in the authorities and duties of the said bodies, and the direction of the government system has changed. In terms of legislative and executive relations, the first text of the 1876 Constitution granted sovereignty to the sultan within the executive branch. Both the sultan's determinant in the executive body and the legal powers granted to the sultan in terms of law-making and dissolution of the assembly made the sultan the main actor of the system. Therefore, the system adopted by the 1876 Constitution is an absolute monarchy. The constitutional amendments of 1909, which were accepted with the start of the Second Constitutional Monarchy, changed the balance in legislative and executive relations. It was accepted that the executive body would be formed in accordance with the parliamentary system, the influence of the sultan on law-making was reduced and the power to dissolve the assembly turned into a very difficult power to use. With the 1909 changes, the Ottoman Empire entered the constitutional (limited) monarchy period and turned its face to the parliamentary system. This study aims to reveal the transformation in the government system based on the effect of the 1909 constitutional amendments on the legislative and executive relations.

Keywords: 1876 Kanun-i Esasi, Constitutional Amendments of 1909, Legislative and Executive Relationship, Government System.

Giriş

Hükümet sistemleri ile ilgili bir analizde ele alınacak temel nokta yasama ve yürütme ilişkilerinin nasıl şekillendiğidir. Bu organların nasıl oluştuğu, yetki ve görevlerin nasıl paylaşıldığı ve bu organların karşılıklı konumları bir hükümet sisteminin niteliğini etkileyen en önemli husustur. Düalist yürütme organına yer veren bir yapıda, devlet başkanının veya bakanlar kurulunun göreve gelmesi, yürütme yetkilerinin kullanımı ve yürütmenin sorumluluğu gibi devlet organlarının asli fonksiyonlarını yerine getirebilmesiyle ilgili hususlar da hükümet sisteminin nitelendirilmesi noktasında belirleyicidir.

Özellikle yasama ve yürütme organlarının birbirlerine karşı kullanabildikleri yetkilerin nitelik ve kapsamı, organlar arasındaki dengeyi bir adım daha somutlaştırdığı için önemlidir. Anayasalar iktidarı sınırlandırmak ve temel hak ve hürriyetleri güvence altına almak üzere kabul edilen metinlerdir. Ancak yetki dağılımı noktasında yasama ve yürütme organları arasında anayasa eliyle bir denge oluşturulamazsa yetkiler bir organda toplanabilir. Bu durum anayasanın varlığının pratik anlamını zaafa uğratar. Dolayısıyla hükümet sisteminin niteliği değişir.

Sonuç olarak, hükümet sistemlerinin analiz edilmesi yasama ve yürütme ilişkileri temeline dayanır. Yargının her koşulda bağımsız olması temel bir gereklilik olduğundan yargı organı bu analizin dışında tutulur (Onar, 2005: 71; Özbudun, 2005: 105; Gözler, 2011: 553). Bu noktadan hareketle yasama ve yürütme kuvvetlerinin kuvvetler ayrılığına göre mi yoksa kuvvetler birliğine göre mi şekillenmiş olduğu önem kazanmaktadır. Zira, eğer kuvvetler yasama organında toplanmışsa meclis hükümeti sistemini; yürütme organında toplanmışsa diktatör-lük veya mutlak monarşiyi ifade etmektedir. Kuvvetler ayrılığının benimsenmiş olduğu bir sistemde ise sert kuvvetler ayrılığı başkanlık sistemini, yumuşak kuvvetler ayrılığı ise parlamenter sistemi karşılamaktadır (Gözler, 2011: 223; Arslan, 2013: 30-31; Kaboğlu, 2016: 132).

Bir noktanın daha altını çizmek gerekir zira Osmanlı Devleti'nin hükümet sistemi ile ilgili yapılacak bir analizde bu bilgiye ihtiyaç olacaktır. Devlet başkanının göreve geliş usulü hükümet sisteminin adlandırılmasında etkilidir. Şöyle ki; devlet başkanının irsi olarak göreve geldiği bir sistemde eğer kuvvetler devlet başkanında toplanmışsa mutlak monarşiyi; organlar arasında anayasanın çizdiği sınırlar çerçevesinde paylaştırılmışsa meşruteli monarşiyi ifade etmektedir.

1. 1876 Anayasası'nın Kabulü ve Hukuksal Niteliği

1876 Kanun-i Esasi Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek anayasasıdır. Ancak 1876 Anayasası'nın kabul edilmesi öncesinde Osmanlı Devleti'nde anayasacılık hareketleri 1808 tarihinde Senedi İttifak ile başlamıştır (Tunaya, 2009: 3; Gözler, 2019: 20). Bu belge Osmanlı tarihinde iktidarın sınırlandırılmasına yönelik ilk girişim olarak kabul edilmektedir. Ardından devletin siyasi yapısında önemli değişiklikler öngören ilk hukuksal metin olan Tanzimat Fermanı 1839 tarihinde yayınlanmış (Abadan, 1957: 3) ve devlet anlayışı ile modern anayasal kavramları buluşturmayı amaçlamıştır. Söz gelimi can ve mal güvenliği, kanun önünde eşitlik gibi temel ilkelerin ilanı ile birlikte devletin halk için var olduğu düşüncesi öne çıkmıştır (İnalçık, 1964: 618-622). Temel hak ve hürriyetler açısından birçok ilkenin söz konusu fermanda yer alması önemli bir özellik olarak ayrıca belirtilebilir. Zira Tanzimat Fermanı haklar Beyannamesi (Atar, 2017: 41) veya temel haklar beyannamesi (Gözler, 2019: 35) olarak nitelendirilmektedir. Son olarak da, müslümanlar ile gayrimüslimler arasında her anlamda eşitlik sağlanmasını amaçlayan 1856 tarihli Islahat Fermanı kabul edilmiştir (Gözler, 2019: 38, 41). Özellikle Tanzimat Fermanı ile Islahat Fermanı'nın Osmanlı Devleti'nde bir değişim meydana getirdiği belirtilmektedir² (Ortaylı, 2010: 13).

Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu anayasacılık hareketleri 1876 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi ile neticelenmiştir. 1876 Anayasası yani Kanun-i Esasi Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek anayasasıdır.

1876 Anayasası, bir kurucu meclis eliyle değil padişah tarafından atanan bir komisyon (Cemiyet-i Mahsusa) tarafından hazırlanmıştır (Tunaya, 2009: 5,13). Bu komisyonun hazırlaması

² Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile ilgili farklı görüş için bkz. Kapani, 1993: 97-100.

olduğu anayasa metninde 1848, 1858 ve 1875 Fransız Anayasaları ile Avusturya, Prusya ve Belçika gibi devletlerin anayasalarından yararlanmışlardır (Tunaya, 2009: 7-8; Gözübüyük, 2013: 114). Hazırlanan metin Heyet-i Vükela'dan (Bakanlar Kurulu) geçtikten sonra padişah tarafından 23 Aralık 1876 tarihinde kabul ve ilan edilmiştir. Padişahın tek yanlı bir işleminin neticesi olan 1876 Anayasası bu yönü ile ferman anayasa örneğidir (Narin, 2022: 9; Tanör, 2017: 132-133; Üçok - Mumcu, 1993: 269). İlk metni 119 maddeden oluşan Anayasa yasama, yürütme ve yargı organlarını düzenlemiş ve 8 ila 26'ncı maddelerinde 'Osmanlı Devleti tebaasının' bazı temel hak ve hürriyetlerine yer vermiştir (Narin, 2022: 31-36).

Doktrinde 1876 Anayasası'nın anayasal niteliğine yönelik farklı görüşler vardır. Özellikle anayasanın kabul ediliş usulü ile birlikte temel hak ve hürriyetleri garanti altına almaktan ziyade padişahın yetkilerini güçlendirme eğiliminde olduğu vurgulanarak 'anayasa' olarak değerlendirilmemesi gerektiği öne sürülmekle (Okandan, 1977: 146-147) birlikte genel kanaat Kanun-i Esasi'nin bir anayasa olduğudur (Arsel, 1965: 22; Tanör, 2017: 134; Gözler, 2019: 44-45; Özer, 1981: 7-8). 1876 Anayasası Osmanlı İmparatorluğu'nda asli kurucu iktidar yetkisini elinde bulunduran padişahın iradesi ile kabul edildiği için şekli anlamda anayasa niteliğine haizdir. Kurucu bir meclis tarafından hazırlanmış olmaması anayasanın bu niteliğini zedelememektedir. Bunun gibi, Anayasa metninde bir anayasanın yer vermesi gereken hemen tüm konular (devletin esas teşkilat yapısı, egemenlik yetkileri ve bunların kullanımının sınırlandırılması, Osmanlı tebaasının hak ve özgürlüklerinin düzenlenmesi gibi) düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu noktada, 1876 Anayasası maddi anlamda anayasa niteliğine de haizdir (Eren, 2021: 187; Gözler, 2019: 43-45; Narin, 2022: 10).

2. Yasama ve Yürütme Organlarının Yapısı

Osmanlı Devleti'nin ilk yazılı anayasası, organlar ve işlevler ayırımına yer vermektedir (Tunaya, 2009: 11). 1876 Anayasası çift meclisten oluşan yasama organı ile düalist bir yürütme organına yer vermiştir. (Tunaya, 2009: 11-12).

Yürütme organı içinde padişah irsi olarak belirlenirken (md. 3), bakanlar kurulu, padişah tarafından atanacaktır (md. 27). Bakanlar kurulunun başkanı ise sadrazamdır (md. 28).

1876 Anayasası ile yürütme kuvveti Avrupa monarşilerinde görüldüğü biçimde, gayrimesul ve kişiliği kutsal addedilen padişah (md. 4) toplanmış olmakla birlikte bu yetkinin padişah adına kullanımı konusunda bakanlar kurulu yetkili kılınmıştır (Açıkgöz, 2021: 72). Bu durum, Anayasa'nın padişahın iktidarını saptamak, düzenlemek ve kurumsallaştırmak amacını güttüğü ve çoğu zaman son sözün padişaha ait olduğu (Tunaya, 2009: 11) yorumunu haklı çıkarmaktadır.

Yasama organı olan Meclis-i Umumi ise, Heyet-i Ayan ile Heyet-i Mebusan'dan oluşmaktadır (md.42). Bu meclislerden Ayan Meclisi üyeleri Padişah tarafından atanmakta iken (md.60), Mebusan Meclisi üyeleri seçimle belirlenmektedir (md.65). Ayan Meclisi üyelerinin üye atanabilme nitelikleri, görev süreleri ile görev ve yetkileri Anayasa'nın Heyet-i Ayan başlığı altında ve 60 ila 64'üncü maddelerinde düzenlenmiştir. Padişah tarafından atanan Ayan Meclisi üyelerinin görev süreleri ile ilgili bir sınırlama getirilmemiş, ömür boyu görevde kalmak üzere atanacakları belirtilmiştir. Buna göre, padişahın istemediği üyeleri değiştirme olanağı yoktur (Gözler, 2019: 49; Narin, 2021: 19). Mebusan Meclisi'nin ise, iki dereceli bir seçimle seçilen mebuslardan oluşacağı düzenlenmiş (Soysal, 1997: 22), görev süresi ise dört yıl olarak belirtilmiştir (m. 69). Seçilen mebuslar hem seçildikleri bölgenin hem de tüm Osmanlı'nın temsilcisi sayılmaktadır (Gözler, 2019: 50-51). Seçim veya atama ile belirlenen meclis üyelerinin, aralarında fark gözetilmeksizin padişaha bağlılık yemini edecekleri de hüküm altına alınmıştır (Özer, 1981: 11). Meclislerin her sene kasım ayında padişahın iradesi ile açılacağı ve mart ayında da yine padişahın iradesi ile kapanacağı düzenlenmiş, meclisin toplantı süresine de padişahın etki edebileceği kabul edilmiştir (Özçelik, 1983: 65).

3. 1876 Anayasası'nın Benimsediği Hükümet Sistemi (1909 Öncesi Dönem)

Hükümet sisteminin niteliğine yönelik yapılacak bir değerlendirmede, yasama ve yürütme organlarının göreve geliş usulü ile bu organların karşılıklı konumları ile birbirlerine karşı kullanabilecekleri yetkilerden hareket etmek gerekmektedir. Bu dönemin öne çıkan ve hükümet sistemini etkileyen hususları özellikle kanun yapımında, fesih yetkisinde ve yürütme organının yapısında belirlemektedir. Zira 1909 tarihli değişikliğin bu hususlarda yapmış olduğu değişiklikler hükümet sisteminin mahiyetini değiştirmiştir.

Birinci Meşrutiyet döneminde, 1876 Anayasası'nın devletin bütün kuvvetlerinin padişahta toplandığı bir siyasal ve anayasal sistemi ortaya çıkardığı açıktı. Anayasa'da üç müstakil erkten söz etmek mümkün değildi. Zira, yasama erki yürütme erkinin başındaki padişah tarafından denetlenmekte ve yasama faaliyetleri de yine padişahın iradesine bağlı olarak yönlendirilmekteydi. Aşağıda ele aldığımız kanun yapımı usulünde de görüleceği üzere, padişah, Meclis-i Umumi'den daha büyük bir güce ve siyasal etkinliğe sahipti (Narin, 2022: 20; Yılmaz, 2012: 44).

3.1. Kanun Yapma Usulü

Kanun yapmak parlamentoların en asli yetkisi ve varlık sebebidir. Dolayısıyla kanun adı altındaki işlemler parlamentolar tarafından yapılır. Kanunların yürürlüğe girmesi noktasında ise devlet başkanlarının onay yetkisi bulunmaktadır. Ancak 1876 Anayasası'ndaki tasarımda, yürütme organının hem kanunların teklif ve görüşülme safhalarındaki etkisi hem de kanunların yürürlüğe girişini tamamen engelleyebilmesi, kanun yapımında asıl yetkiye sahip olması kabul edilen yasama organını zayıflatıp pratikte yürütme organının etkisini artırmaktadır.

Değindiği gibi, anayasalar kanunların yürürlüğe girme sürecinde devlet başkanlarına onay yetkisi tanımaktadır. Elbette devlet başkanlarının bir kanunu onaylama yetkisi olduğu gibi onaylamama yetkisi de vardır. Zira devlet başkanları bir kanunu veto ederek yürürlüğe girmesini tamamen engelleyebilir veya tekrar görüşülmek üzere parlamentoya geri yollayabilir (Aliefendioğlu, 1988: 8). Devlet başkanlarına tanınmış olan bu yetki üç farklı düzeyde tanımlanabilir. Birincisi genellikle monarşilerde görülen ve monarkın onaylamadığı bir kanun tasarısının kanunlaşmasına engel olan mutlak vetodur. İkincisi, devlet başkanlarının parlamentoya göndermiş olduğu bir kanun tasarısının parlamento tarafından ancak nitelikli çoğunlukla kabul edilmesi durumunda kanunlaşabileceği esasına dayanan güçleştirici vetodur. Üçüncüsü ise, devlet başkanının parlamentoya göndermiş olduğu kanun tasarısının kanunlaşabilmesi için nitelikli çoğunluğa ihtiyaç duyulmadığı kanunu geri gönderme yetkisidir (Teziç, 2009: 48-50). Kanunların onaylanması noktasında devlet başkanına tanınan bu yetkinin kapsamı ve pratikteki kullanımı yasama ve yürütme ilişkilerini etkileyen bir husustur. Özellikle mutlak veto yetkisi yasama organının kanun yapma yetkisini bir anlamda kullanılmaz hale getirebilir.

1876 Anayasası'nın ilk halinde kanunların Padişahın etkili olduğu bir usul ile yapılması öngörülmüştü. Söz konusu Anayasa özelinde ifade etmek gerekir ise, kanun teklifi aşamasında bakanlar kurulu Mebusan Meclisi'nden daha öncelikli bir konumda olup asıl teklif yetkisine sahiptir.

Anayasaya göre, bakanlar kurulu, Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi kanun teklifi edebilir (md. 53). Yapılan teklifler padişahın izin çıktıktan sonra Şuray-ı Devlete yollanır (md. 53). Teklifler burada kanun lahiyası (tasarısı) halini alır ve önce Mebusan Meclisi'nde görüşülüp kabul edilir, ardından da Ayan Meclisi'nde görüşülüp kabul edilir (md. 54). Ayan Meclisi, Mebusan Meclisi'nden gelen tasarılar üzerinde bir tür denetim yapar. Bu, çift meclisli parlamentolarda meclislerin birinin üstlenebileceği bir denetimdir. Aynı zamanda siyasi denetimin de bir biçimidir (Onar, 2003: 19). Kanun tasarısının Ayan Meclisi'nde de kabul edilmesi sonrasında padişahın onayına sunulur ve padişahın onaylamasının ardından yürürlüğe girer (md. 54). Padişahın onay vermediği bir tasarı yürürlüğe giremez. Anayasa, padişaha mutlak veto yetkisi tanımıştır (Gözler, 2019: 51; Narin, 2022: 20-21).

Öte yandan bakanlar kurulunun kanun önerme yetkisi bir konu ile sınırlandırılmamışken, yasama meclislerinin kendi görev alanları ile ilgili konularda kanun önerisinde bulunabilecekleri düzenlenmiştir. Ancak "kendi görev alanına giren konular" ifadesi muğlaktır. Anayasada bu muğlaklığı giderici bir açıklama da bulunmamaktadır (Tanör, 2017: 139).

Dolayısıyla 1876 Anayasası hem meclislere sınırlı bir konu alanında kanun yapma yetkisi tanımış hem de kanun tekliflerinin tasarılaşmasını padişahın izin alma şartına bağlamıştır. Diledikleri konuda kanun teklifinde bulunabilecek olan bakanlar kurulunun padişah tarafından atanması ile birlikte padişahın mutlak veto yetkisi de göz önüne alındığında, Padişahın kanunlaşma sürecinde önemli yetkileri ve etkinliği olduğu söylenebilir.

3.2. Fesih

Fesih, "parlamentoların yasama dönemlerini, bu dönem dolmadan önce sona erdiren bir hukuki işlemidir". Bir başka deyişle fesih, siyasi açıdan seçmene başvurulmasını sonuçlayan bir

seçim çağrısıdır (Karamustafaoğlu, 1982: 166-167) ve devlet başkanlarının kullanabildiği bir yetkidir. Parlamenter sistem ile mantıki bir bağlantısı olan fesih kurumu yasama ve yürütme güçlerinin dengelenmesi amacına yöneliktir. Parlamenter sistemde fesih, yasama organının güvensizlik oyu ile düşürülebilecek bir hükümetin çoğunluğa sahip olduğu yasama organının mevcut hukuksal varlığını seçimlerin yapılması yoluyla sona erdiren bir araçtır (Teziç, 2009: 432-433).

Fesih tipolojisinin ölçütü bu yetkiyi kimin kullanacağıdır. Buna göre, fesih; “devlet başkanı ya da başkanlık feshi”, “hükümet eliyle fesih”, “öz fesih”, “halk girişimiyle fesih” ve “otomatik (kendiliğinden işler) fesih” olmak üzere çeşitlenmektedir (Karamustafaoğlu, 1982: 104-143). Osmanlı Anayasası üzerinde özellikle 1909 öncesi fesih mekanizması değerlendirildiğinde, devlet başkanı feshi üzerinde durmak gerekir. Devlet başkanı feshinin uygulamada iki çeşidi vardır. Birincisi tipik başkanlık feshi olarak nitelendirilen devlet başkanının bu yetkiye mutlak olarak sahip olduğu ve bu yetkiyi kendi takdirine bağlı olarak kullanabildiği fesihtir. Bu fesih türünde karşı imzaya ihtiyaç yoktur. Devlet başkanları meclis başkanlarına danışabilir. Ancak meclislerin görüşü devlet başkanları için bağlayıcı değildir. Başkanlık feshinin ikinci türünde ise, bu yetkiyi yine devlet başkanı kullanır. Ancak burada bir nüans olarak, fesih devlet başkanının mutlak yetkisinden çıkıp yürütme organının kolektif imza ile kullandığı bir yetkiye dönüşür. Feshin, devlet başkanı feshi olarak nitelendirilmesi için devlet başkanının yürütme organı içindeki yetkileri de önem taşımaktadır. Şöyle ki, eğer devlet başkanı yürütme içinde pasif, bakanlar kurulu aktif kanat ise ve bakanlar kurulu tarafından gelen fesih talebi devlet başkanı tarafından geri çevrilemiyorsa burada devlet başkanı feshi değil, hükümet eliyle fesih söz konusudur. Devlet başkanı ve bakanlar kurulunun birlikte kullandığı feshin devlet başkanı feshi olarak kabul edilmesi için, devlet başkanının feshe yanaşmayan bakanlar kurulunu görevden alabiliyor ve yerine azınlık hükümeti kurdurabiliyor olması gerekmektedir (Karamustafaoğlu, 1982: 105-106).

1876 Anayasası'nın yer verdiği fesih mekanizmasının nasıl düzenlediğine bakıldığında, bu hukuki aracın tarihsel süreç içinde birden fazla anayasa değişikliğine konu olduğu görülmektedir (Narin, 2022: 48-50; Gözübüyük, 2017: 25-33).

1876 Anayasası'nın 1909 öncesi metninde 7. ve 35. maddeler padişaha tanınan Meclisi feshetme yetkisinin anayasal dayanaklarıdır. Anayasanın 7. maddesine göre fesih yetkisi padişahın takdirine bırakılmış bir yetkidir. Padişahın bu yetkiyi Mebusan Meclisi seçimlerinin altı ay içerisinde yenilenmesi koşulu ile gerektiği zaman kullanabileceği düzenlenmiştir. 35. maddeye göre ise, fesih yetkisinin kullanılabilmesi şarta bağlanmıştır. Buna göre bakanlar kurulu ile Mebusan Meclisi arasında anlaşmazlığa neden olan ve Mebusan Meclisi tarafından reddedilen bir konu bakanlar kurulu tarafından ısrar edilip, Mebusan Meclisi tarafında tekrar reddedilirse padişah ya bakanlar kurulunu değiştirecek ya da Mebusan Meclisi'ni feshedecektir. Dolayısıyla hem bakanlar kurulunun değiştirilmesi hem de Mebusan Meclisi'nin feshedilmesi noktasında padişaha tanınmış geniş bir yetkiden söz edilebilir. Bu yetki fesih türleri açısından değerlendirildiğinde ise devlet başkanı feshi olarak mutlak bir nitelik göstermektedir. Zira padişah bu yetkiyi tek başına kullanmakta, herhangi bir organa danışmamaktadır.

Birinci Meşrutiyet döneminde fesih yetkisinin kullanımı ile ilgili birkaç farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüş ayrılığının temeli padişahın sahip olduğu bir başka önemli yetki olarak meclisi tatil etme yetkisi (m. 7) ile ilgilidir. İlk Osmanlı Meclisi 19 Mart 1877 tarihinde toplanmış ve 28 Haziran 1877 tarihinde padişah tarafından dağıtılmıştır (Soysal, 1997: 24). Meclisin bu ilk dağılması olayının padişahın fesih yetkisini kullanmasının bir sonucu olduğu söylenebilir. Kaldı ki bu noktada bir görüş ayrılığı yoktur. 28 Haziran 1877'de feshedilen meclis 13 Aralık 1877 tarihinden tekrar toplanmıştır (Armağan, 1967: 58). Ancak 13 Şubat 1878'den itibaren süresiz tatil edilmiştir (Soysal, 1997: 25; Narin, 2022: 22-23). Meclisin Anayasa'nın 43. maddesine göre tatil edilmesi ve padişah tarafından tekrar toplantıya çağrılmamasını, padişahın yetki alanı içinde görüp, fesih olarak değerlendirmeyen yazarlar olduğu gibi (Karamustafaoğlu, 1982: 185-188; Gözler, 2019: 54) bunun da bir fesih olduğunu ileri süren yazarlar da (Arsel, 1965: 31; Soysal, 1997: 25; Özçelik, 1983: 71) vardır.

3.3. Yürütme Organının Kuruluşu ve Sorumluluk İlişkisi

1876 Anayasası'nın benimsemiş olduğu düalist yürütme içinde padişah yürütmenin gerçek başıdır; hatta yürütme padişahın şahsında toplanmıştır (Okandan, 1977: 151). Anayasa

metnine göre Osmanlı Devleti teokratik bir monarşidir ve saltanat geleneksel kurallara uygun olarak (usul-i kadimesi veçhile) Osmanoğulları ailesine aittir. Anayasal sistemin başı ve ana odağı padişahdır (Tunaya, 2009: 10). Padişah hem yetkili hem de sorumsuzdur. Bu durum 1876 Anayasası'nın en zayıf yönlerinden birisini oluşturmaktadır (Ortaylı, 2017: 24; Aldıkaçtı, 1982: 57-58; Tanör, 2017: 143-144).

Yürütme yapısı içinde esas etkili kanadın padişah olduğu görülmektedir. Padişah, Anayasa'nın 5. maddesi uyarınca siyasi, hukuki ve cezai bakımdan sorumsuzdur (Gözler, 2019: 53; Narin, 2022: 25). Yürütmenin diğer kanadında ise hem sadrazam hem de bakanlar padişah tarafından atanmakta ve padişah tarafından azledilebilmektedir. Bununla birlikte bakanlar kurulunun kararlarının padişahın onayına ihtiyaç duyması da göz önüne alındığında Padişahın iradesine aykırı bir durumun bakanlar kurulu içinde gerçekleşme ihtimalinin oldukça zayıf olduğu söylenebilir (Arsel, 1965: 29). Bakanlar kurulunun sorumluluğu noktasında ise genel kanı sorumluluğun padişaha karşı olduğu yönündedir. Anayasa, bakanlar kurulunun yasama organına karşı sorumluluğunun önemli araçlarından biri olan 'göreve başlarken güvenoyu'na yer vermemiştir ve bakanlar kurulunun güvensizlik oyu ile düşürülmesi de söz konusu değildir. (Okandan, 1977: 153; Özer, 1981: 14-15; Gözler, 2019: 55; Ortaylı, 2017: 244; Yayla, 1986: 121; Narin, 2022: 24). Esasında padişaha tanınan azil yetkisi mevcut iken, bakanlar kurulunun güvenoyu almasının pratikte bir anlamı da yoktur (Okandan, 1977: 153).

4. Hükümet Sisteminin Değerlendirilmesi

Yasama ve yürütme ilişkilerinin seyrini belirleyen önemli hususlar olarak açıklanan yetkilerden hareketle öncelikle belirtilmesi gereken nokta bu dönemin bir parlamenter sistem olarak nitelendirilemeyeceğidir (Soysal, 1997: 23; Özer, 1981: 14; Gözler, 2019: 57). Parlamenter sistem ile ilgili yapılan tanımlamalara bakıldığında en öne çıkan özellik hükümetin yasama organına karşı sorumluluğudur (Linz, 1990: 52; Arsel: 1968: 215; Teziç, 2009: 422-427; Boyunsuz, 2014: 19). Düalist yürütme, sorumsuz devlet başkanı, yürütmenin yasamayı feshedebilmesi parlamenter sistemin betimleyici diğer özellikleri arasında sayılabilir (Teziç, 2009: 421-437).

Parlamenter sistemin genel özelliklerinden hareketle 1876 Anayasası'nın ilk hali değerlendirildiğinde öncelikle vurgulanması gereken nokta bakanlar kurulunun meclise karşı değil, padişaha karşı sorumlu olmasıdır. Bu durum parlamenter sistemin en temel tanımı ile çelişmektedir. Belki de bir sistemi parlamenter yapan en önemli özelliğin eksikliğine işaret etmektedir. İkincisi, parlamenter sistemlerde düalist yürütme içinde devlet başkanı sembolik yetkilere sahiptir. Daha net bir ifade ile, esas icraatı bakanlar kurulu gerçekleştirmektedir. Ancak yürütme içindeki yetki dağılımı ile birlikte padişahın yasama organının çalışması üzerindeki etkisi birlikte değerlendirildiğinde padişahın yetkilerinin sembolik olmaktan oldukça uzak olduğu görülmektedir. Hatta sistemin padişahın merkeze alınarak oluşturulmuş olduğu bile söylenebilir. Zira yürütmenin oluşumu tamamı ile padişahın elindedir. Sorumluluk da Padişaha karşıdır. Bununla birlikte Padişahın mutlak bir yetki olarak kullanabildiği meclisi feshetme yetkisi de vardır. Devlet başkanlarının meclisleri feshetme yetkisi parlamenter sistemin bir özelliğidir ancak buna karşılık meclislerin de elinde yürütme organına karşı kullanabilecekleri bir güç olmalıdır. Parlamenter sistemin özü, yasama ve yürütme organlarının birbirlerine karşı kullanabildikleri yetkilerin varlığıdır. Söz gelimi yürütme yasamayı feshedebiliyorsa, yasama da hükümeti güvensizlik oyu ile düşürebilmelidir. Ancak 1876 Anayasası bu şekilde bir düzenleme getirmemiştir.

Dolayısıyla bu dönem anayasalı bir dönemdir ancak sistem kuvvetlerin devlet başkanında toplandığı bir monarşidir. 1909 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ise bu durumu değiştirmiştir.

5. 1909 Tarihli Anayasa Değişiklikleri

Tatil edilmesi ve tekrar toplantıya çağırılmaması nedeni ile 13 Şubat 1878 tarihinden itibaren toplanmayan Osmanlı Devleti Meclisinin seçimlerinin tekrar yapılmasının adına II. Abdülhamit 23 Temmuz 1908 tarihinde bir irade-i seniye çıkarmıştır. Böylece İkinci Meşrutiyet dönemi de başlamıştır (Soysal, 1997: 25). Bu dönem, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 16 Mart 1920 tarihinde süresiz olarak tatil etmesine dek devam etmiştir (Kaan, 2021: 350).

İkinci Meşrutiyet döneminin Türkiye'nin demokrasi tarihinde önemli etkileri vardır. Geleneksel değerlere göre kurulan meşrutiyet algısının değişmeye başlaması ve seçimlerin meşrutiyet algısında en önemli araç haline gelmesi, parlamentonun kurumsallaşması, siyasal partilerin ortaya çıkması, çok partili seçimlerin yapılması, meşrutiyet rejiminin anayasal dayanaklarının oluşturulması ve Hakimiyet-i Milliye ilkesinin önemli bir unsur haline gelmesi olumlu etkiler olarak sayılmaktadır. (Kaan, 2021: 352-358)

İkinci Meşrutiyet döneminde anayasa yedi defa değişikliği uğramıştır. En köklü ve kapsayıcı değişiklik ise 1909 yılında gerçekleşmiştir (Karamustafaoğlu, 1982: 189). Söz konusu değişiklik 1876 Anayasası'nda oldukça önemli etkiler yaratmıştır. Öyle ki bu değişikliğin "1909 Anayasası" deyimi ile birlikte kullanıldığı olmuştur (Tanör, 2017: 192). 24 maddede gerçekleşen bu değişiklikleri (Dal, 1992: 24), Birinci Meşrutiyet döneminin anayasal düzenlemeleriyle karşılaştırmalı olarak incelemek, değişen hükümet sisteminin özelliklerini ortaya koymak adına yararlı olacaktır.

5.1. Kanun Yapma Usulünde Yapılan Değişiklikler

1909 tarihli anayasa değişiklikleri özelinde ilk vurgulanması gereken husus; söz konusu değişikliklerin yasama organı üzerindeki etkisidir. Bu etki, yasama organının asli fonksiyonu olan kanun yapma usulü üzerinde önemli değişimler gerçekleştirmiştir. Öncelikle kanun tekliflerinin hazırlanması noktasında Ayan Meclisi ve Mebusan Meclisi'nin, padişahın izin alma koşulu terk edilmiştir. İkinci olarak da padişahın mutlak veto yetkisinde bir dönüşüm yaşanmıştır. Zira yasama organını oluşturan meclisler tarafından hazırlanan tekliflerin önce Ayan Meclisi'nde, ardından da Mebusan Meclisi'nde kabul edilip padişaha sunulacağı, padişahın bu teklifleri bir defa geri gönderebileceği ve iade edilen kanunların meclislerde üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesi durumunda ise onaylamak durumunda kalacağı hüküm altına alınmıştır (Dal, 1992: 24; Özbudun, 2017: 27; Gözler, 2019: 60; Narin, 2022: 43). Dolayısıyla Birinci Meşrutiyet döneminde padişahın elinde bulunan mutlak veto yetkisi "geciktirici ve zorlaştırıcı veto yetkisi"ne dönüşmüştür. Padişahın onayına sunulan bir kanunu padişah iade ettiğinde bu kanun tamamen ortadan kalkmamakta; meclisler tarafından üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesi durumunda yürürlüğe girmektedir. Böylece 1909 öncesi yasama yetkisi içinde padişahın sahip olduğu ağırlığın geride kaldığı söylenebilir (Gözler, 2019: 60). Öte yandan kanunlaşma sürecinde Birinci Meşrutiyet döneminde yer alan kanun tekliflerinin Şura-yı Devlete gönderilme usulünden de vazgeçilmiş olduğu görülmektedir (Eroğul, 2010: 222; Narin, 2022: 42). Tüm bu değişikliklerden hareketle denilebilir ki, yasama organının kanunların yapım sürecindeki rolü artarken, padişahın etkisi azalmıştır.

Kanun yapımındaki dönüşümün önemi şudur; kanun yapmak meclislerin asli yetkisidir ve hatta varlık sebebidir. Yasama ve yürütme ilişkileri açısından yaklaşıldığında, bu yetkinin yürütme organından uzaklaşması hem kuvvetler ayrılığına bir vurgudur hem de hükümet sistemine ilişkin bir işarettir. Kanunların devlet başkanlarınca meclislere geri gönderilmesi hükümet sistemlerinin bir parçası olarak tanınmış bir yetkidir. Dolayısıyla devlet başkanlarının bu yetkiyi kullanmaları doğaldır. Ancak burada önemli olan nokta devlet başkanlarına bu yetki tanınırken yasama organlarının kanun yapma yetkisini kullanamaz duruma düşürülmemesidir. Zira aksi bir düzenlemede kanun yapma, yasama organının elinden çıkıp pratikte devlet başkanına geçmiş olacaktır. Bu durum da yasama ve yürütme ilişkileri açısından ağırlığı yürütme organına çevirecek; yürütmenin yasama organının görev alanına giren bir yetkiyi pratikte sahiplenmesine yol açabilecektir.

1909 tarihli Anayasa değişiklikleri bu pencereden okunduğunda, Birinci Meşrutiyet dönemine kıyasla yasama organı lehine bir dönüşüme yol açtığı söylenebilir.

5.2 Fesih

Birinci Meşrutiyet döneminde var olan padişahın fesih yetkisi, İkinci Meşrutiyet'te de anayasal bir yetki olarak var olmuştur. Ancak bu iki dönem, bu yetkinin kullanılabilirliği açısından farklılaşmaktadır. Nitekim Birinci Meşrutiyet döneminde bu yetki daha sınırsız iken, 1909 tarihli değişiklikler ile birlikte kısıtlanmıştır.

Yapılan düzenlemeden hareketle, bakanlar kurulu ile Mebusan Meclisi arasında bir uyumsuzluğun çıkması durumunda, öncelikle bakanlar kurulu Mebusan Meclisinin görüşünü kabul etmiyorsa çökilecektir. Yerine kurulan yeni bakanlar kurulu da aynı konuda önceki

bakanlar kurulunun görüşünde ısrar ederse ve Mebusan Meclisi gerekçesi ile birlikte bu görüşü tekrar reddederse, padişah Ayan Meclisi'nin onayını aldıktan sonra ve üç ay içinde seçimlerin yapılması koşulu ile Mebusan Meclisi'ni feshedebilecektir (Karamustafaoğlu, 1982: 190). Seçimler sonucunda oluşan meclis, önceki meclisin görüşünde ısrar ederse bu görüş kabul edilmek zorundadır (Özçelik, 1983: 79).

Dolayısıyla 1909 değişiklikleri ile birlikte, padişah, bakanlar kurulu ile Mebusan Meclisi arasındaki bir uyuşmazlıkta Mebusan Meclisi'ni feshedebilme yetkisini daha zor bir usulle kullanılabilmektedir. Zira burada Mebusan Meclis ile ters düşen hükümetin çekilmesi ve yerine gelen hükümetin ısrarı ile birlikte Ayan Meclisi'nden onay alınması gerekmektedir. Seçimlerin yenilenmesi için ise daha önce öngörülmüş olan altı aylık süre de üç aya indirilmiştir (Açıkgöz, 2021: 78-79).

Ancak, 1909 tarihli değişiklikler kullanımı zorlaştırılan fesih hakkı, kısa süre sonra, Tunaya'nın '1876 sistemine geri dönüş' olarak gördüğü 1914 ve 1916 tarihli değişikliklere konu olmuştur (Tunaya, 2009; 22). Nitekim 1909 yılında Anayasanın 35. maddesinde yapılan değişiklikten kısa bir süre sonra padişah üzerindeki nüfuzuna güvenen İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının güçlü muhalefeti karşısında düzenlemenin ilk halini yeniden yürürlüğe koymak istemiştir. Bunun sonucunda, 1912 yılında padişaha meclisi feshetme yetkisi vermek için meclise öneri getirilmiştir. Muhalif mebuslar, bu düzenlemeyi boykot etmek amacıyla meclis görüşmelerine katılmamış ve sonuçta meclis fesh olunarak erken seçim kararı alınmıştır. İttihat ve Terakki'nin 35. madde değişikliği ısrarı devam etmiş ve 1914 yılında yapılan düzenleme ile 1876 Anayasası'nın ilk metnine yakın bir hüküm getirilmiştir (Kaan, 2021: 355). İttihat ve Terakki siyasetteki durumunu güçlendirmek için meclisi denetimi altına almanın yolu olarak feshini kolaylaştırmayı seçmiştir. Bu yönde, değişik 7. ve 35. maddeler ile 1909'da Ayan Meclisine tanınan "feshe onay" yetkisinin kaldırılması gereklidir. Bunu sağlamak için 28 Kasım 1911'de meclise, bakanlar kurulu ile Mebusan Meclisi arasında çıkan uyuşmazlıklarda padişaha hakem rolü veren hükümler içeren bir kanun layihası sunmuştur. Bu konudaki değişiklik 15 Mayıs 1914'te gerçekleştirilebilmiştir. 7. maddenin bu yeni değişik şekline göre, padişah göreceği lüzum üzerine uyuşmazlık durumunda, ya meclisi ya da kabineyi feshedebilecektir. Meclisin feshine karar verirse bunun uygulanması için Ayan Meclisi'nin onayına ihtiyaç duyulmayacaktır. Bu durum İttihat ve Terakki'den çok padişahın konumunu güçlendiren bir yaklaşımdır (Tunaya, 2009: 22). İttihat ve Terakki'nin bu yolu seçmesindeki en önemli sebep, padişah üzerinde sahip olduğu güç sayesinde, bu yetkiyi bir anlamda kendi istediği biçimde kullanabileceğine olan güvenidir. İttihat ve Terakki, özellikle 31 Mart olayının ardından baskıyı gittikçe arttırmış ve rakip partileri yok etmeye çabalamıştır. Bu tarihten sonra ise, 1876 Anayasası'nda bir kısmı ikincil nitelikte olmak üzere, 1914, 1915, 1916 ve 1918'de değişiklikler gerçekleştirilmiştir. (Gözübüyük, 2017: 25-34; Tunaya, 2009: 20-24; Okandan, 1977: 89 ; Karakoç, 2006: 139-140). Özellikle belirtmek gerekir ki 1916 yılındaki değişikliklerle, 35. madde metninden tümüyle çıkarılmış ve fesih hakkı anayasada " ... Dört ay içinde seçilerek toplanmak üzere gerektiğinde Mebusan Meclisinin feshi Padişahın kutsal haklarından" (m. 7) şeklinde yer almıştır (Karamustafaoğlu, 1982: 192).

5.3. Yürütme Organının Kuruluşu ve Hukuksal Konumuna İlişkin Değişiklikler

Birinci Meşrutiyet döneminde, yürütme organı padişahın hakim olduğu bir yapı sergilemekteydi. Bakanlar kurulunun oluşumu ve sorumluluğu göz önüne alındığında böyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır. 1909 tarihli Anayasa değişiklikleri ise bunu değiştirmiştir.

1909 tarihli değişiklikler ile padişahın yetkileri kısıtlanmıştır. Zira söz konusu değişiklikler yasama ve yürütme ilişkileri açısından yasama lehine sonuç doğurduğu gibi, padişahın bakanlar kurulu ile olan ilişkilerinde de bakanlar kurulu lehine gelişerek, padişahın yürütme içindeki hakimiyetini sınırlayan düzenlemeler getirmiştir (Narin, 2022: 45). Bu düzenlemelerin ilki bakanlar kurulunun oluşumu ile ilgilidir. Birinci Meşrutiyet döneminde Padişah, bakanlar kurulunun mutlak belirleyicisi iken, 1909 tarihli değişiklikler ile birlikte bu durum değişmiştir. Zira padişahın sadrazamı ve şeyhülislamı belirleyip atayacağı, bakanların ise sadrazam tarafından belirlenip padişah tarafından atanacağı bir hükümet sistemi benimsenmiştir. Bunun yanında bakanların sorumluluğunun da artık padişaha karşı değil Mebusan Meclisi'ne karşı olduğu kabul edilmiştir. Güvenoyu mekanizmasının işlemesi ile bakanlar kurulunun güvenoyu alabilecek kimselerden oluşması önem kazanmıştır. Bu da padişahın Sadrazamı atarken; sadrazamın da bakanları belirlerken özellikle göz önüne alacakları bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle padişahın "icabında bakanlar kurulunu azli ve değiştirme"

yetkisinin de önemini yitirdiğini söylemek mümkündür. Zira meclisin güvenini almış bir bakanlar kurulunun azil edilmesi çoğu zaman tercih edilmeyecek bir seçenektir (Gürdoğan, 1959: 93-94).

Bakanlar kurulunun sorumluluğu ile ilgili olarak bir hususu daha belirtmek gerekirse, Meclise karşı sorumlu olan yürütme organının bu kanadının bireysel ve kolektif sorumluluğu kabul edilmiştir. Daha net bir ifade ile, bakanlar kurulunun hükümetin genel politikasından kolektif, kendi bakanlıkları ile ilgili işlerden dolayı ise bireysel olarak sorumlu olacağı hüküm altına alınmıştır (Gözler, 2019: 61).

6. 1909 Tarihli Anayasa Değişiklikleri Sonrasında Hükümet Sisteminin Niteliği

1909 yılında yapılan anayasa değişikliklerinin parlamenter sistemin kurulması, kuvvetler arasında dengenin sağlanması, padişahın yetkilerinin kısıtlanarak meclisin yetkilerinin artırılması amaçları doğrultusunda şekillenmiş olduğu söylenebilir. Bu anayasa değişikliğinin hükümet sistemi üzerindeki ilk etkisi, parlamenter sistemin en önemli özelliği olan bakanlar kurulunun meclise karşı sorumluluğunun hem bireysel hem de kolektif olarak benimsenmiş olmasıdır. Gerçekten de düzenleme parlamenter sisteme yönelik atılmış bir adım olarak nitelendirilebilir (Gözübüyük, 2017: 8). 1876 metninde bireysel ve kolektif sorumluluk ayrımı yer almamış; sorumluluğun kime karşı olacağı da belirsiz bırakılmıştı (Soysal, 1997: 26). Padişahın atama ve azil yetkisinden hareketle sorumluluğun padişaha karşı olduğu genel kanısı hakimdi. 1909 tarihli değişikliklerle yürütme organının oluşum şekli de parlamenter sisteme uygun hale gelmiştir. Zira metnin ilk halinde padişahın mutlak belirleyici olduğu bakanlar kurulunun oluşumu değişmiş ve parlamenter sisteme uygun bir şekilde, devlet başkanının başbakanı belirlediği, başbakanın da bakanlar kurulunu oluşturup devlet başkanının atamasına sunduğu bir yöntem benimsenmiştir. Bu oluşuma güvenoyu mekanizması da eklenince parlamenter sisteme uygun bir şemanın ortaya çıktığı söylenebilir (Gözler, 2019: 61).

İkinci olarak, padişahın fesih yetkisi önemli ölçüde sınırlanmıştır. 1909 tarihli değişiklik ile birlikte padişahın meclisi feshedebilmesi güçleştirilmiş ve Ayan Meclisi'nin onayının alınması koşulu eklenmiştir. Dolayısıyla fesih yetkisi padişahın gerektiğinde kullanabildiği mutlak bir yetkiden kullanılamaz bir yetkiye dönüşmüştür (Gözler, 2019: 60-61).

Üçüncü olarak, padişah ile yasama organı arasındaki ilişkilere bakıldığında, özellikle kanunlaşma sürecinde padişahın etkinliğinin oldukça azaldığı görülmektedir. Meclislerin padişahın izin alma koşulunun kaldırılması ve padişahın mutlak veto yetkisinin güçleştirici vetoya dönüştürülmesi ilk öne çıkan düzenlemelerdir. Bu düzenleme ile padişahın yasama organı tarafından kabul edilen bir kanunu yayımlamayı meclisi bloke etme olanağı ortadan kalkmıştır. Ayrıca, 1876 Anayasası'nın ilk halinde meclisin padişahın iradesi ile açılıp kapatılacağına yönelik düzenlemeden de vazgeçilmiştir. Her iki meclisin de kendiliğinden toplanacağına yönelik düzenleme yapılmıştır (Gözübüyük, 2017: 8).

Dördüncü olarak, temel hak ve hürriyetler ile ilgili de önemli düzenlemelerin yapılmış olduğunun belirtilmesi gerekir. Zira 1909 değişikliği ile birlikte kişi özgürlüğü güvence altına alınırken, basında sansür yasaklanmış, haberleşmenin gizliliği ve toplanma özgürlüğü anayasada yer almış, haberleşmenin gizliliğine yönelik düzenlemeler yapılmış ve toplanma ve dernek kurma özgürlüğünün sınırları belirtilmiştir (Gözübüyük, 2017: 9). Padişahın "zabıta tahkikatı" neticesinde bir kişiyi sürgüne gönderebilme yetkisi de kaldırılmıştır (Gözler, 2019: 59).

Tüm bu düzenlemelerden hareketle yasama ve yürütme ilişkilerinin yeniden düzenlendiği ve padişahın hakim olduğu bir düzenden, güçlerin paylaşıldığı bir aşamaya geçildiği söylenebilir. 1909 değişiklikleri ile birlikte Osmanlı Devleti meşruteli (sınırlı) monarşi dönemine girmiş (Özbudun, 2017: 27; Gözler, 2019: 62), parlamenter sisteme yüzünü çevirmiştir (Arsel, 1965: 32; Soysal, 1997: 25; Gözler, 2019: 61).

Sonuç

Hükümet sistemlerinin tasnifinde göz önüne alınacak en önemli belirleyici yasama ve yürütme ilişkileridir. Bu organların sahip oldukları yetkiler hükümet sistemlerinin işleyişinde en önemli noktadır. Zira anayasal yetkilerin yasama veya yürütme organının birinde toplanması, sistem içinde esas ağırlığın yetkileri elinde bulunduran organa geçmesi ile sonuçlanacaktır. Ayrıca özellikle yürütme organının yapısı, göreve gelişi, görevden ayrılışı, sorumluluk ilişkisi de hükümet sistemlerinin niteliği açısından önem taşıyan unsurlardır.

Anayasanın yasama veya yürütme organına tanımış olduğu bazı yetkiler hükümet sisteminin niteliği açısından bir adım öne çıkmaktadır. Zira bu yetkiler yasama ve yürütme ilişkileri açısından oldukça belirleyici oldukları için bir dengenin gözetilmesini gerektirmektedir. Yasama veya yürütme organının kanun yapımında sahip olduğu yetkiler, devlet başkanının fesih yetkisi ve düalist yürütme yapısında devlet başkanı ile bakanlar kurulunun yetki paylaşımı ve sorumluluk ilişkisi bu noktada öne çıkmaktadır. 1876 Anayasası bu yetkiler açısından değerlendirildiğinde Birinci Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet olmak üzere birbirinden farklılaşan iki dönem ortaya çıkmaktadır.

1876 Anayasası'nın kabulü ile başlayan Birinci Meşrutiyet dönemi bir anayasalı dönem olmakla birlikte iktidarı sınırlandıran hukuksal araçları öngörmemiştir. Sistemin merkezi ve belirleyicisi padişah'tır. Nitekim yasama ve yürütme ilişkileri açısından değerlendirildiğinde öncelikle padişahın kanunlaşma sürecinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca meclisi feshetme noktasında da önünde bir engel yoktur.

Öte yandan yürütme organının da belirleyicisidir. Bakanların atanması ve azledilmesi noktasında karar verici padişah'tır. Bakanların sorumluluğu da padişaha karşıdır. Anayasa padişahın siyasi, hukuki veya cezai sorumluluğunu benimsememiş, padişahı sorumsuz kılmıştır. Dolayısıyla padişah yetkili ancak sorumsuzdur.

Dolayısıyla 1876 Anayasası'nın kurmuş olduğu sistem kuvvetler birliği sistemini esas alan bir mutlak monarşidir.

1909 tarihinde yapılan anayasa değişiklikleri ise, sistemin mutlak monarşiden dönüşümünü sağlamıştır. Zira bu değişiklikler ile birlikte padişahın kanunlaşma sürecindeki etkinliği azalmış, fesih yetkisi kullanılamaz olmuş ve yürütme organının oluşumu parlamenter sisteme uygun bir hale dönüşmüştür. Bakanların artık padişaha karşı değil, meclise karşı sorumlu olacağı bir sistem benimsenmiştir. Özellikle bakanlar kurulunun meclise karşı sorumluluğu parlamenter sistemin en temel ifadesi ve en önemli özelliğidir. Yasama ve yürütme ilişkileri açısından da, anayasanın ilk haline göre daha dengeli bir sistemin benimsendiği görülmektedir.

Dolayısıyla 1909 değişiklikleri ile birlikte Osmanlı Devleti mutlak monarşiden meşruti (sınırlı) monarşi dönemine girmiştir. Özellikle yürütme organının oluşumu ve sorumluluk ilişkisine bakıldığında da yüzünü parlamenter sisteme çevirmiş olduğu söylenebilir.

Ancak kısa süre içerisinde 1876 Anayasası altı defa daha değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler 1909 ile değişen hükümet sistemini aşındırıcı bir etki meydana getirmiştir. Söz gelimi 1909 değişiklikleri ile kullanılması son derece güçleşen fesih yetkisi, 1916 yılında tekrar anayasa metninin ilk halindeki düzenlemeye dönmüştür.

Kaynakça

- Abadan, Y. (1957), "Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14 (1), s. 3-37.
- Açıkgöz, M. Ü. (2021), "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de Yasama-Yürütme İlişkisi", Yasama Dergisi, S. 43 (Ocak-Haziran), s. 61-86.
- Aldıkaçtı, O. (1982), Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Aliefendioğlu, Y. (1988), "Yasaların Cumhurbaşkanınca Geri Gönderilmesi", Amme İdaresi Dergisi, 21/1, s. 5-25.
- Armağan, S. (1967), "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 33 (3-4), s. 45-100.
- Arsel, İ. (1965), Türk Anayasa Hukuku'nun Umumi Esasları Birinci Kitap Cumhuriyetin Temel Kuruluşu, Ankara: Mars Matbaası.

- Arsel, İ. (1968), Anayasa Hukuku Demokrasi, İstanbul: Sıralar Matbaası.
- Arslan, R. (2013), Demokratik Yönetim Sistemleri Parlamenter, Başkanlık, Yarı-Başkanlık ve Konkordanz Yönetim Sistemleri, Bursa: Dora.
- Atar, Y. (2017), Türk Anayasa Hukuku, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Boyunsuz, Ş. Ö. (2014), Başkanlı Parlamenter Sistem Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçildiği Parlamenter Hükümet Modeli ve Türkiye'ye Tavsiye Edilebilirliği, İstanbul: XII Levha Yayıncılık.
- Dal, K. (1992), Türk Anayasa Hukuku, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Eren, A. (2021), Anayasa Hukuku Dersleri, Genel Esaslar- Türk Anayasa Hukuku, Ankara: Seçkin yay.
- Eroğul, C. (2010), Anatüzeeye Giriş, ("Anayasa Hukuku"na Giriş), İmaj Yayınevi.
- Gözler, K. (2011), Anayasa Hukukunun Genel Teorisi Cilt I, Bursa: Ekin.
- Gözler, K. (2019), Türk Anayasa Hukuku, Bursa: Ekin.
- Gözübüyük, Ş. (2013), Anayasa Hukuku, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözübüyük, Ş. (2017), Açıklamalı Türk Anayasaları, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gürdoğan, B. (1959), "İkinci Meşrutiyet Devrinde Anayasa Değişiklikleri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s. 91-105.
- İnalçık, H. (1964), "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-i Hümayûnu", Belleten, Cilt: XXVIII, Sayı: 112, s. 603-622.
- Kaan, O. (2021), "II. Meşrutiyet Dönemi Siyasal Gelişmelerinin Türkiye Demokrasi Tarihine Etkileri", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10 (1), s. 345-368.
- Kaboğlu İ. Ö. (2016), Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), İstanbul: Legal.
- Kapani, M. (1993), Kamu Hürriyetleri, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Karakoç, İ. (2006), "1876 Tarihli Kanun-ı Esasi'de Yürütme Organı", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(2), s. 115-150.
- Karamusafaoğlu, T. (1982), Yasama Meclislerinin Fesih Hakkı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Linz, J. J. (1990), "The Perils of Presidentialism", Journal of Democracy, The John Hopkins University Press.
- Narin, S. (2022), 1876 ile 1921 Anayasalarına Egemen Olan İlkeler ve Devlet Fonksiyonları, Ankara: Astana Yayınları.
- Okandan, R. G. (1977), Amme Hukukumuzun Ana Hatları, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- Onar, E. (2003), Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, Ankara.
- Onar, E. (2005), "Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli mi?", Başkanlık Sistemi, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2010), Türkiye'nin Yakın Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2017), Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu Seçme Eserler II, İstanbul: Türkiye İş bankası Yayınları.
- Özbudun, E. (2005), "Başkanlık Sistemi Tartışmaları", Başkanlık Sistemi, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Özbudun, E. (2017), Türk Anayasa Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları.

- Özçelik, S. (1983), Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özer, A. (1981), Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Hükûmetin Kuruluş Yöntemleri, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
- Soysal, M. (1997), 100 Soruda Anayasanın Anlamı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tanör, B. (2017), Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Teziç, E. (2009), Anayasa Hukuku, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Tunaya, T. Z. (2009), Türkiye’de Siyasal Gelişmeler [1876-1938] Birinci Kitap, Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi, [1876-1918], İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 16.
- Üçok, C. ve Mumcu, A. (1993), Türk Hukuk Tarihi, Ankara: Savaş yay.
- Yayla, Y. (1986), Anayasa Hukuku Ders Notları, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Yılmaz, F. (2012), Türk Anayasa Tarihi, İstanbul: İz yayıncılık.